

SONUÇ : «Kafkasya» Dergisi'nin 36. sayısında (sayfa: 5) 1768-1886 yılları arasın da Kuzey Kafkasya'dan 2.122.000 Çerkes'in Osmanlı İmparatorluğu topraklarına göçettiği açıklanmıştı.

Aradan geçen süre içinde yukarıda ki sayının Kafkasya Çerkesleri'nin nüfus artış oranlarına göre 4.000.000'u geçmesi gerekirdi. Oysa şimdi ancak göçte ki Çerkesler üzerine 1.000.000 sayısı iyimser bir sayı olmaktadır.

Bu durum göçte ki Çerkesler'in içinde yaşadıkları toplulukların lehine, ama Çerkesler'in kendi ulusal varlıkları zararına büyük bir özümlemeye (asimilasyon) uğradığını göstermektedir.

Yukarda dökümü verilen 40 ilde ki Çerkes nüfusu (köy ve il merkezleri de içinde olmak üzere) 587.700 dür. Bu döküm dışında şu noktaları göz önünde bulundurmak gerekir: hiç Çerkes nüfusu saptanamayan 20 il ve ilçelerinde ki bulunması gereken Çerkes sayısıyla, Çerkeslerin bulunupta sayıları saptanamayan 7 ilde ki Çerkes sayısının da hesaba katılması gerekir. Bu duruma göre Türkiye'de ki ulusal benliğini koruyan Çerkes nüfusu 1.000.000 u bulmaktadır. Yukarıda belirtilen 1768-1886 yılları arasında Osmanlı topraklarına gelen Çerkeslerin sayısı 2.122.000 dir. Türkiye'de ki 1 milyona yakın Çerkes sayısına Suriye, Ürdün, İsrail, Balkan ülkeleri ile Orta Avrupa ve Amerika'daki göçmen Çerkesleri de eklenirse anayurt Kuzey Kafkasya dışında ki Çerkeslerin nüfusu önemli bir sayıya ulaşmaktadır.

Bütün bunlardan çıkarılan sonuç şudur: Geçirilen denemeler şu acı gerçeği ortaya koymuştur; gerek Türkiye gerek diğer ülkelerde dağınık bir durumda bulunan Çerkes toplumu kendi kaderiyle başbaşa bırakılmıştır. Böyle olunca da her çeşit kültürel çalışmalardan yoksun bırakılan Çerkes toplumu hızla ulusal benliğini yitirmekte ve özümlemeye uğramaktadır. Daha önce ki yazılarımız da belirttiğimiz gibi Çerkes toplumunun bu duruma düşmesinin «**tek sorumluları**» ulusun başında bulunan «**çağdışı hükümetler**» ve duruma seyirci kalan, Çerkes toplumunu kendi çıkarlarına kullanan «**Çerkes aydınlarıdır**». Bütün dünyada insan hak ve özgürlüğünün savunulmasına girişildiği çağımızda bütün ümidimiz henüz yetiştirmeye çalıştığımız genç Çerkes aydınlarımızdadır. Ümitle bekliyoruz, beklemekte hakkımızdır.

RESUL HAMZATOĞLU ve « DAĞISTAN'IM »

Çeviren : ABUK

Dağlık Dağıstan'da, uçsuz bucaksız bir ormanın kıyısında küçük bir Avar köyü, sanki gizlenmiş gibidir.

Burası «Tsada» adlı bir kasabadır, şimdi. Orada komşu evlerden farklı olmayan bir ev vardır. Aynı taşlarla örtülü, düz çatı, aynı kapı ve aynı avlu. Dağlar arasında kaybolmuş bu gururlu köyden, bu evden dünyaya iki şairin adı yayılmıştır. İlki Dağıstan halk şairi **Hamzat Tsadassi**'nin ki, diğeri ise yine bir Dağıstan halk şairi olan **Resul Hamzat**'in adıdır.

Eski bir şair ailesi içinde büyüyen bir çocuğun şiiri sevmesi ve onun da şair olmasında pek şaşılacak bir yön yoktur. Ancak, kendisi de şair olan ve bir şairin oğlu olan Resul'un ünü sınırları aşmış ve babasınınkini geçmiştir. İhtiyar Hamzat'ın yaptığı en büyük gezi onu Dağıstan'dan Moskova'ya götürmüştü. Sovyet kültürünün temsilcisi olan Resul Hamzat ise hemen hemen bütün dünya ülkelerini gezmiştir.

Yaşamı hiç bir özellik göstermemektedir. 1923 yılında Dağıstan'da Tsada'da doğmuştur. Öğrenimini önce bir Avar okulunda, sonra da Buynaksk Pedagoji Enstitüsü'nde yapmıştır.

Öğretmen oldu. Avar tiyatrosu için çok çalıştı, yine Avar toplumuyla ilgili bir gazeteye yardım etti. İlk şiirleri 1937 de yayınlanmıştır.

Resul Hamzat'ın Moskova Edebiyat Enstitüsü'ne girişi hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Moskova'nın en büyük şairleri, hocaları, sonradan dostları ve çalışma arkadaşları olmuşlardır. Yine burada ilk yapıtlarının çevirileri yapılmış ve bu yapıtlarını tercüme edenler keşfetmişlerdir onu. Avar dilinde yazdığı mısraları yine bu Enstitü de Rus şiirleri arasına koyulmuştur.

O zamandan beri Resul Hamzat Mahaçkale'de olduğu kadar Moskova'da da ana dilinde kırk kadar şiir derlemesi yayınlamıştır. Böylece üne kavuşmuştur.

«Dağıstan Halk Şairi» ve «Lenin Ödülü»nü almış, mısraları sayısız dillere çevrilmiştir.

Resul Hamzat'ın yeni bir kitabı için bir önsöz yazdığı söylenir. Nasıl olması gerektiğini, yazı türünün hangisi olacağını, başlığının ne olduğunu anlatır bu önsözde. Bâzi okuyucular yazdıklarını okuduktan sonra şu soruyu sormak zorunda kalacaklardır: «Bu bir önsözdür. O halde kitap nerede?». Okuyucular bu konuda yanılacaklardır. Doğmakta olan bir yapıt üzerine bu düşüncelerin edebiyatsal bir yazıdan başka bir şey olmadığını söylemek yerinde olur. Önsöz yavaş yavaş zengin kapsamlı, mükemmel bir biçimde tamamlanmış, şâirin yurdundan, sanatından, yurttaşının sanatından daha az güçlkle, daha az ilgi uyandıracak biçimde değil, sert ama ihtiraslı dille sözeden bir yapıt olmaktadır.

Bu bir otobiyografik yapıt, hemen hemen bir itirafnâmedir. Samimî ve şâirâne. İnce nükteyle ve hattâ hileyle dolu diyebilirim. Kısacası bu; yazara, Resul Hamzat'a «iki su damlasının benzerliği» gibi benzeyen bir kitaptır. Bir gazetede de bunu «Hayata bir önsöz», diye çağrıldığı gibi adlandırılması çok doğrudur.

Okuyucu «Dağıstan'ım» da halk geleneğiyle korunmuş olan veya yazarın başından geçen sertivenlerin, yaşam ve sanat konusunda ki düşüncelerin üzüntülü ve sevinçli öykülerini, sayısız Avar atasözlerini bulacaktır. Bu gelecek aşkı, yurt aşkı ve iyilikle dolu bir kitaptır.

Eserinden söz eden Resul Hamzat okuyucuya hitap ederken şöyle der: «Anıları acılı ve üzüntülü olan insanların yapıtıdır bu. Genellikle aynı durumu ve geleceği temsil ederler. Anıları açık ve aydınlık olan insanlardır. Bunlar için hal ve gelecekte aydınlıktır. Diğerlerinin acı ve tatlı, ümitli ve kötü anıları vardır. Onlar için hal ve gelecek heyecanlar, düşünceler, âhenk ve çeşitli renklerden oluşmaktadır.

İzlediğim yol tamamıyla doğru ve kolay değildir. Yaşamım da refah içinde olmadı. Çağdaşlarım gibi bende dünyada büyük olaylar fırtınası içinde ömür sürdüm. Dünyayı ilgilendiren her şey yazarıda kalben ilgilendirir. Kader gibi sevinç de sanatçıları etkiler. Bunlar kar üzerinde ki geçici izler değil, fakat taş üzerine kazılmış çeşitli motifler gibidir. Geçmiş zamanla ilgili tüm anılarımı ve gelecek üzerine düşüncelerimi bir araya getiren ben geliyorum, kapıyı çalıyorum ve şöyle diyorum «Ey dost! gelen benim, içeri girmeme izin ver».

Vladimir Soloukhine

*
Ey yolcu! evime girmezsen
Yıldırım ve gökgürültüsünden kork!
Eğer ailem seni hoşnut etmezse,
O zaman yıldırım ve şimşek benim üzerime gelsin.
(Bir kapının üzerine kazılmış bir yazı)

«Geçmişin üzerine kurşun sıkarsan, Gelecek de sana top darbeleriyle karşılık verecektir».

(Abutalip'den)

*
«Uyanır uyanmaz eşek arısı ısırıyormuş gibi yataktan atlama.
Herşeyden önce gördüğün rüyayı hatırla».

*
«Uçak havalanmadan önce uzun süre büyük gürültü yapar; bütün havaalanını geçer, uçuş pistine doğru yönelir, tekrar daha kuvvetli bir gürültü yaparak hız alır ve sonra kanatları üzerinde yükselir.»

Helikopterin hız almasına gerek yoktur, ama oda uzun süre gürültü çıkarır. Toprakta kalkmadan önce bir gök gürlmesiyle, sinirli bir titremeyle...

*
Dağların kartalı kayalıktan ayrılır ve mavi göğe doğru, her zaman, kaybolabilen bir nokta oluncaya dek yükselir.

*
İyi bir kitaba cansıkmayan bir önsözle başlamalıdır. Geçen boğa boynuzlarından yakalanmadıysa, kuyruğundan da yakalanamaz.

*
İşte şâirin pandurasının (*) aldığı durum. Sesinin güzel olduğunu biliyorum, fakat şâir neden şarkısına başlamadan önce âletini uzun uzun ve uyusuk uyusuk dener? Bir konserden veya bir tiyatro eserinden önce gelen bir önsözden, bir kayınpederin damadına bir bardak içki ikram edeceği yerde ona cansıkıcı sözler söylemesi gibi sözedeceğim.

*
Birgün müridier kılıçlarının niteliklerinden sözediyorlardı. Onların çeliğinin üstün olduğunu ve üzerine kur'andan âyetler yazıldığını söylüyorlardı. Müridler arasında Büyük Şamil'in mürit'i Hacı Murat da bulunuyordu. Şöyle dedi:

— Çınar ağacının serin gölgesinde neden tartışıyorsunuz? Yarın Şafakta çarpışacaksınız ve kılıçlarınızdan hangisinin en iyi çeliktan yapılmış olduğunu size yine kılıçlarınız söyleyecektir.

*
«Sevinci bayramı müjdeliyor, Fakat felâket çanı bu sevincin içinde uykuda»

(Bir bakır levhâ üzerine kazılmış yazı)

(*) Pandura : Bir çeşit çalgı

Dağlı iki şeyi korumak zorundadır: Kürklü şapkasını ve adını. Başında şapka taşıyan bir kimse o şapkayı koruyabilir. Ateşli yaratılışa sâhip, gururlu insan ancak adını koruyabilir.

✱

Kulübemizin tavanında mermi izlerine rastlanır. Bunlar babamın dostları, tavana tabanca çeken dostlarıdır. Yuvalarını yörede ki dağlara kuran kartalların; kendilerine bir erkek kardeş geldiğini ve bundan böyle Dağıstan'da bir kartalın daha var olduğunu bilmeleri gerekiyordu.

Kuşkusuz, tabanca sesleri ve mermiler bir erkek çocuğun doğması için yeterli değildir. Fakat bir erkek çocuğun doğumunu kutlamak için gerekli mermiye sahip olmak zorunludur.

Doğduğum anda ve bana ad koyulduğunda, babamın bir dostu döse-meye ve tavana iki el silâh çekti.

Sonra ki yıllar annem bana adımın nasıl seçildiğini anlattı. Evin üçüncü erkek çocuğuydum. Bir de kızkardeşim vardı, fakat biz erkeklerden, oğlan çocuklarından söz ediyoruz.

İlk doğan erkek çoğun adını bütün köy o doğmadan önce biliyordu. Çünkü geleneğe göre ilk çocuk dedesinin adını taşımalıydı. Köyde herkes bu adı hatırlardı ve şöyle söylenirdi: yakında, Hamzatogullarında küçük bir Mahomet dünyaya gelecek.

Dedemin avlusuna kedi veya köpekten başka dört ayaklı hiç bir hayvan girmemiştir. Kuşkusuz doğan bu çocuk, bir çatı altında uyumadı ve üstelik çamaşırın ne olduğunu bilmiyordu. Dünyada hiçbir doktor Mahomed'i muayene etmekle, ona ağzını açtırmış olmakla, nabzını yoklamakla, ona nefes aldırıp vermekle ve gövdesini görmüş olmakla öğrenmeyecektir. Köyümüzde hiç kimse onun doğum ve ölüm tarihini tam olarak bilmiyordu. Babamı yanıltmak için yazılı bir bildiriye inanmaya gelince büyükbabam biraz Arapça biliyordu. Ve ilk oğluna, yâni ağabeyime dedemin adını verdi.

Babamın birde, ikinci erkek kardeşinin doğumundan önce ölen bir amcası vardı. Amcanın adı Axilçi.

— Ailemizde ikinci bir erkek çocuğu doğduğunda köy sâkinleri sevinçle «İşte! Axilçi dirildi» dediler. Axilçi'miz yeniden canlandı. Eğer kargalar onun evinin üzerine kondularsa bu bir felâketi değil bir mutluluğu müjdelemek içindi. Tanrı bu çocuğu, taşıdığı adın sâhibi kadar onurlu bir insan yapsın.

Ben doğduğum sıralarda, babamın artık bana şerefle taşıyabileceğim adlarını verebileceği ne babası, ne de dostları kalmıştı.

Doğduğumda babam, ad seçme törenine katılmak üzere, köyün en onurlu kişilerini eve dâvet etti. Dâvetliler, yavaş yavaş ve saygıyla bir ülkenin kaderine karar verircesine yerlerini aldılar. Her birinin elinde Balxara çömlekçilerinin yaptığı şiş karınlı birer testi vardı. Bu testilerle şarap doluydu. Bunların arasında, bir peygambere benzeyen ak saçlı ve ak sakallı, çok yaşlı birisi vardı ve elleri boştu.

Annem odaya girer girmez beni onun kollarına bıraktı. İhtiyarın kollarında çırpınıyordum, fakat annem şöyle söylüyordu:

— Evliliğin için elinde pandura veya tamburla şarkı söylemiştin. Şarkıların güzeldi. Kollarında bebeğimi tuttuğun şu an neden şaşırдың?

— Ey saygıdeğer kadın! Onu uyutmak için ninniler söyleyecek olan onun annesi, yâni sensin.

— O zaman bir ad söyle, annesi olan ben, tüm köy ve tüm Dağıstan senin söyleyeceğin adı duyalım.

Yaşlı adam beni kollarında tavana doğru kaldırdı ve şöyle dedi:

— Bir kız adı, bir yıldızın parlaklığına veya bir çiçeğin tatlılığına sâhip olmalı. Bir erkek adı ise bir kılıç gibi ses çıkarmalı, kitaplarda ki mantığı yansıtmalı. Kitap okumaktan, çok isim öğrendim. Kılıçların çarpışmalarından çok sesler işittim. Kitaplarım ve kılıçlarım şu anda bana bir adı haber veriyorlar: RESUL.

Bir peygambere benzeyen yaşlı adam kulağıma doğru eğildi ve «Ressul» diye seslendi. Sonra diğer kulağıma eğildi ve kuvvetle «Ressul» diye bağırdı. Ağladığım halde beni anneme geri verdi. Ona ve oradakilere seslenerek «İşte Ressul» dedi.

Orada bulunanlar benim için seçilen bu adı sessizce kabul ettiler. Yaşlılar şarap testilerini dudaklarına götürdüler sonra her biri uzun bıyıklarını silerek dilini şapırdattı.

Dağlının koruması gereken iki şeyi vardır: Şapkası ve adı. Bir şapka ağır olabilir. Bir adda.

Dünyayı gezen, çok kitap okuyan ak saçlı bu dağın benim adıma bir anlam ve bir amaç getirdi.

Arapça'da «Resul», «elçi», veya daha doğrusu «temsilci» anlamına gelmektedir.

✱

Anılarımdan alınmış bir yazı : Belçika'da dünyanın her yanından gelen şâirleri, çeşitli ulusların ve halkların temsilcilerini bir araya getiren bir seminere katılıyorum. Herbiri, halkından, kültüründen, şiirinden ve

amaçlarından sözediyor. Bir de şu sıradan temsilciler var: Londra'dan bir Macar, Paris'ten bir Estonya'lı, San Fransisko'dan bir Polonya'lı... Ne yapılabilir! Kadın bunları dünyanın her yanına, denizlerin ötesine, dağların ardına, doğum yerlerinden uzaktara dağıtmış.

Bunların hepsinden çok, bir şâir şöyle diyerek beni şaşırttı:

— Baylar, sizler buraya çeşitli ülkelerden geldiniz. Çeşitli ulusların temsilcilerisiniz. Bana gelince, ben burada hiç bir ulusu temsil etmiyorum. Bütün ulusların, bütün ülkelerin temsilcisiyim. Şiirin temsilcisiyim. Evet şiirin! Tüm evren için parlayan güneşim ben, hangi ulusa âit olduğumu düşünmeden toprağı sulayan yağmurum, yerküresinin her köşesinde aynı biçimde çiçek açan, yeşeren ağacım.

Şâir böyle konuştu ve kürsüden indi. Oradakilerin çoğu onu alkışladılar. Fakat ben şöyle düşünüyordum: **«Hiç kuşkusuz onun hakkı var. Biz şâirler tüm evrenin gereksinimlerini karşılıyor, fakat kendi dağlarına (yurduna) bağlı kalmayan kimse tüm evreni temsil edemez. Benim için, bu, evlenmek üzere başka yere gitmek ve kayınvalidesini «anne» diye çağırabilmek için doğum yerini terkeden insana benzer. Kayınvalidelere karşı değilim, ancak insanın kendi öz annesinden başka annesi yoktur.»**

Kim olduğunuz size sorulduğunda, herşeyin yazılı olduğu bir belge gösterebilirsiniz. Bir halka kim olduğu sorulduğunda ise bu halk bilgilerini, yazarlarını; sanatçılarını, kompozitörlerini, politika adamlarını ve askeri liderlerini gösterir.

Her insan, gençliğinden başlayarak halkının temsilcisi olmak için dünyaya geldiğini anlamalıdır. Ve bu görevi yerine getirmeye hazır olmalıdır.

Her insan bir ad, bir şapka ve bir tüfek sâhibi olur. Beşikten başlayarak ona ülkesinin şarkıları öğretilir.

Kader beni hangi bölgeye atarsa atsam her yerde kendimi bu toprağın temsilcisi olarak sayarım. Ata binmeyi öğrendiğim bu köyün, bu dağların, bu ülkenin temsilcisi... Her yerde kendimi Dağıstan'ın özel elçisi olarak kabul ederim.

BABAMIN YOLU : Tsada'dan Hunzah merkezine bir yol gider. Oradan otomobillerde geçer. Hunzah büyük bir merkezdir. Babam, Hunzah'a bu büyük yolu izleyerek gitmez. Kendi yolunu, küçük bir patikayı izleyerek gider. O bu yolu kendisi çizmiş ve açmıştı. Her sabah ve her akşam bu yolu izlerdi.

İzlediği bu küçük yolda babam ilginç çiçekler bulmasını bilirdi. Ve bunlardan büyük, çok güzel buketler yapardı.

Kışın, patikanın sağında ve solunda, tâze kardan heykeller, adamlar, atlar, atlılar yapardı. Tsada halkı ve Hunzah'lılar daha sonra bunları seyretmeye gelirlerdi.

Daha o zaman bu buketler kurudu, soldu, kardan yaptığı şekiller eridi. Fakat Dağıstan'ın çiçekleri, dağlıların silüetleri şimdi de babamın şiirlerin de yaşıyorlar.

Küçükken ve babam hayattayken, birgün Hunzah'a gitmek zorunda kalmıştım. Babamın açtığı yolu izlemek üzere büyük yolu bıraktım. Bir dağlı beni gördü, durdu ve bana şöyle dedi:

— **Babamın yolunu babana bırak. Kendin bir başka yol bul. Bu sana âit bir yol, senin yolun olsun.**

Yaşlı dağlıyı dinledim ve yolumu açmaya koyuldum. Şarkılarımın izlediği yol uzun ve eğri büğrüdür, fakat bana âit bir buket yapmak için çiçeklerimi toplayarak o yolu izliyorum.

Bu kitabı yazmama neden işte bu yolla ilgili anımdır.

Düşünmek bir şeyi kavramak demektir. Bir annenin karnında taşıdığı çocuk birgün birden doğar. Fakat ona özen göstermek gerekir. Bu kitabın doğuşuda böyledir. Onu yazmak gerekir.

Bir çocuğun adı, o dünyaya gelmeden önce seçilebilir' Önceden alınan bir ad bir unvan olabilir, gerçek bir ad değil.

Her işte böyledir. Fakat bir kitaba bir ad verilmek istendiğinde kitabın amacı ve kapsamı göz önüne alınmalıdır. Başa uygun bir şapka seçmeli. Uymayanı değil.

Pandura telinin uzunluğu, panduranın uzunluğuna göredir.

Köyüm, dağlarım, Dağıstan'ım. Düşüncelerimin, duygularımın ve inançlarımın yuvası... Tüylerini bulan bir kuş yavrusu gibi bu yuvadan uçtum. Bütün şiirlerim bu yuvadan dünyaya yayıldılar. Dağıstan'ım, ocağım benim. Dağıstan'ım beşiğim benim...

O halde neden uzun süre düşünyorsun. Dağlarımızda genellikle toruna dedesinin adı verilir. Senin kitabın senin bir parçan, bir çocuğun olacağına göre ve sen de Dağıstan'ın bir evladı olduğuna göre kitabın adı **«DAĞISTAN'IM»** olacaktır. Daha güzel, yada değerli ve daha uygun bir ad olabilir mi?

Bir büyükelçinin hangi ülkeden olduğu, arkasında dalgalanan bayrakla bilinir. Kitabım benim herşeyim, ülkem. Adı ise kaynağımdır.

— O Ğ L U M —

K'UAŞ BET'AL'dan
Çeviren : KARDEN D.

Ayrılabilirim bir gün dünyadan.
Ömrün,
Temelini bırakıyorum sana.
Ocağımızı,
Baharı,
Uyduğunda rüyanda gördüğün herşeyi...
Sana bırakıyorum tüm uğraşlarımı.
Yapamadıklarımı yaparsın.
Anlatırsın halkuma.
Beşiğinin başında söylediğim voredleri.
Yiğitliği utanca üstün kalabil.
İyiliğinle anacak seni toplumun.
Tökezlediğinde olur.
Alınan akıyla doğrulabil.
Yapabileceğin her şeyi yap.
Gerçek vatansever ol.
Ömür rahat değilsede,
Ölünceye dek sürdürür onu.
Sırf yaşamak amacıyla doğan bile...
Umudunu yitirmeksizin.
Ayakta kalabildiğin sürece,
Göğüsle güçlükleri.
Ayrılabilirim bir gün dünyadan.
Yol alıyorum çoktandır dostum.
Kötülerin ağızını kapatıyorum.
Onları arkadaş yapmam sana.
Doğuyor.
Üstümüze en güzel güneş.
Nasibin baharında doğdun sen.
Güçlüklerden çekinme.
Sen Çerkes evlâdısın.
Tutkun sınırsız olsun OŞHAMAFE'ye.
Sen önderlerini aşabil.
Yapabildiğin iyiye çok şey ekler toplum.
Bunu her zaman böyle bil.
Yurduna layık ol.
Bundan böyle, babam yurttur.
Yurda veriyorum babalık hakkımı.
Bunun içindir ki oğlum kadeh kaldırıyorum...

SORUNLARIMIZ ÜZERİNE CİDDİ ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİR-
MELER GEREKLİDİR

BE-RA-BA

«Kafkasya» dergisinin 44. ncü sayısında çıkan «Adıgeyli Göçmenler ve Tutulacak Yol» başlıklı yazımızda, gücümüz ölçüsünde, göçteki topluluklara ilişkin çeşitli sorunlara değinmeye, eksik bulduğumuz konulara dikkati çekmeye ve çıkış noktaları aramaya çalışmıştık.

Anayurttaki Adıgeilerin günümüz koşullarına uygun olarak, ulusal örgütleri ile kurumlarının ve devlet olanaklarının bulunduğunu belirtmiş, ama göçteki toplulukların böylesi olanaklardan yararlandırılmadıklarını yazmış, buna neden olan etkenler üzerinde durmuştuk. Özetle, a) 1922 öncesinde Türkiye'de ve 1928-31 yıllarında da Suriye'de yapılanlar dışında ulusal nitelikli «önemli toplumsal ve kültürel çalışmalar» konamadığını, b) Böylesi çalışmalara temel olabilecek sayıda toplu göçmen köylerinin yoğun olduğu kesimler bulunmasına karşın bir kültürel varlık oluşturulmadığını, c) Birbirinden kopuk ve bireysel çalışmalar yapıldığını, bu nedenle bir ulusal aydın tabakasının doğamamış olduğunu, d) Göçteki yaşama ilişkin görüş ve yazıların azlığını, ve olanların da konuya değinmekten öteye geçmediğini, belirtmiştik.

Soruña değinenlerden Dr. V. Güsar ve İ. Aydemir'in görüşlerinden kısa aktarmalarda bulunarak, göçteki toplulukların ulusal benliklerini yitirmesinde etken olan nedenler üzerinde durmuş, herşeyden önce göçteki «Adıgeyliler sorunu», bilimsel ve ilkesel açılarından ele alınıp belirlenmelidir, demiştik. Daha sonra, ana dili ile öğrenim hakkı savunulmalı, toplumun resmî örgüt ve kurumlara kavuşması için demokratik mücadele verilmeli, göçmen edebiyatları oluşturulmasına çalışılmalı, dünyanın ölü anıları ile oyalanmak yerine, gerçekçi olarak «bugünün» ve «yarının» sorunlarına ilişkin yapılabilecekler üzerinde durulmalıdır, diye ekleme lerde bulunmuştuk.

Bu arada, ulusları özgür Yugoslavya ile, tek ulus ırkçılığı uygulayan İspanya'ya ağırlık vererek ve ırkçılığa karşı etkin savaş veren Gine Ulu sal Kurtuluş Hareketinin büyük önderi müteveffa Amilcar Cabral'ın «bir halkın kurtuluşunda temel etken kültür etkenidir» biçiminde özetenebilecek görüşlerinden kısa alıntılar getirerek çeşitli örnekler sunmuş; emperpalizmin ve onun en gerici ve acımasız biçimi olan ırkçı faşizmin ve şövenizmin, göçteki Adıge topluluklarıyla ilgili özelliğini belirlemeye çalışmıştık.

İrkçı yönetimlerin kendi çoğunluk halklarını dikta altına aldıktan sonra, bunun bir uzantısı olarak küçük toplulukların her türlü demokratik isteklerini boğmaya çalıştıklarını, küçücük halklara değin baskıyı vandırabilen ülkelerin uygar olamayacaklarını ve oralarda «demokrasinin ve düşünce özgürlüğünün» söz konusu bile olamayacağını söylemiştik. Düşünce özgürlüğünün ve demokrasinin gelebilmesi için çoğunluk ve azınlık tüm halkın bir örgütsel demokratik dayanışma kurması gerektiğini ve zulüm yönetimlerine son verilmesinin o yoldan olabileceğini belirtmiştik. Küçük toplulukların kendi özel açılarından, başarı ve etkin çalışma için ileri hedefli bir «ilke birliğine» ve halktan kaynaklanan ileri nitelikli örgütlere ve «örgütsel görüşlere» birarada ihtiyaç bulunduğunu, ancak bu yolla, uğraş verilebileceğini, iyi örnekleri ortaya koyabilecek yetenekli halk önderleri ile sözcülerinin ve onlardan oluşacak kadroların doğabileceğini işaretlemiştik. Ayrıca her çeşit gerici ve tutuculardan oluşan karşıt sömürücü güçlerin etkinliklerinden ve özellikle köy topluluklarının varlığını tehdit eden öldürücü ekonomik ve ideolojik baskı ve sömürülerden söz etmiştik.

Bu çok önemli ve hayati sorunlara ilişkin olarak, bir yıl süresince, dergimiz yazarlarından ve okuyucularımızdan çok az görüş ve bilgi gelmiş bulunmaktadır. Bu nedenle durum, ilk görünüşte, umut kırıcıdır. Ama, bir yandan da gençler arasında ve özellikle köylerin demokratik kesimlerinde, şimdilik etkin de olmasa, konuya ilişkin tartışmaların başladığı görülmektedir: Bu durum ile, ayrıca dergideki düşünce yazılarına daha fazla ilgi duyulması, sağlıklı bir gelişimin başladığına da işaret sayılabilir.

BİR YILDAN BU YANA

Derginin 36. ncı sayısında başlanan İ. Aydemir'in «Türkiye Çerkesleri» («Kafkasya», No. 36-47) başlıklı yazısı tamamlanmıştır. Nüfus ve köy sorunlarına ilişkin boşluğu kısmen de olsa doldurabileceğini sandığımız bu araştırmadan daha sonraki bir yazımızda, genişliğince sözelebileceğimiz kanısındayız. Bu araştırma dışında, dergide O. Çelik'in «Geguoka-Usakolar» (No. 46), İ. Aydemir'in «Çerkesler ve Orta Asya», «Çerkes Alfabeti Üzerine» ve V. Güsar'ın «Çerkes Teavun Cemiyeti» (No. 47) adlı yazıları yayımlandı. Soruna ilişkin bazı noktalara değinen ve bir takım ipuçları sunan bu yazılardan kısaca söz edelim:

İslâmiyetin Adıgey'de güçlenmesinden sonra, etkinliğini aynen sürdürememesine karşın, yine de 20. yüzyıla değin gelebilen ve ondan sonra tarihsel misyonunu (görevini) Adıgey'deki yeni Adıge sanat ve edebiyatına devreden ve kökü Milât öncelerine dayanan geleneksel halk şarkıları ve dansları topluluklarına, yani «geguakvo-ıusakvo» topluluk

larına ilişkin kanılarını belirten O. Çelik, yazısına eleştirel amaçla başlayacağı izlenimini vermektedir: «Sayın N. Karbeç, Negume Şore ve Sorten Askerbi'ye dayanarak, Geguako-Usako'ların yokolmalarının nedenini İslâmiyete bağlamaktadır... Ben, bunun aksini düşünüyorum» (s. 2). Ama, O. Çelik, ardından, yabancı «işlenmiş mal ve para ile birlikte de Kuzey Kafkasya'ya İslâm dini yayılmaya başladı... Geguako-Usakolar yabancı mal ve paraya karşı çıkacaklarına, onlarla birlikte ülkeye giren dine (İslâmiyete- B. R. B.) karşı çıkmışlardır» (s. 4), diyerek iddiasından vazgeçmektedir.

O. Çelik'in yazısını değerlendirebilmek bakımından yine geçenki yazımızdan kısa aktarmalarda bulunalım: Söz konusu yazımızda «herşeyin başında, gerçekçi ve bilimsel olmak gerekir» (s. 7), demiş ve gerçeğin dışına düşmemek için de «gerçekçi eleştirel düşüncenin ve araştırmaların geliştirilmesi gerekmektedir» (s.8), kanısında bulunmuştuk. O. Çelik'in acele ve araştırmaya gereksinme duyulmaksızın yazılan yazısı yukarıdaki görüşe somut bir örnek olması bakımından ilginçtir.

İlkönce, «Adıge Edebiyatı» adlı yazıda, «Geguakolar ulusun sosyal düşüncesini, amaçlarını ve özelemlerini dile getirirlerdi. Bu nedenle geguakolar İslâm dinine cephe almışlardı» («Kafkasya», No. 39-42, s. 138), denmektedir. Yazıda açıkça görülen teknik kopukluk, yani atlama derginin 44. ncü sayısında verilerek, «Aslında, İslâmiyetten sonra geguakoların tümü yokolmamıştır... Daha sonraları da, Şizo İbrahim, Mijo Said, Jançet ve Aġenoko Laşe gibi ünlü Adıge geguakoları yaşamışlardı» (s. 48), denilmekteydi. Bu nedenle, O. Çelik, en başta olumlu bir çıkış noktasından işe başlamış olmamaktadır.

Ayrıca, O. Çelik'in görüşleri, «ulusun sosyal düşüncesini, amaçlarını ve özelemlerini dile getiren» geguako-usakoların yabancı mal ve paraya, yaşantısını kökten değiştirmemiştir. Gelenekler ve âdetler olduğu gibi kalmıştır, yalnızca topluluğun inanç sistemi değişmiştir» (s. 4), demektir.

Araştırmaların hayli ilerlediği, konuyla ilgili yayınların hayli bollaştığı günümüzde artık kolay yazı yazma ve hemen hükme varma usulleri bırakılmalıdır. Yaşamı, sanki değişmez durallıkta görenlere sormak gerekir: Acaba, inanç sistemi deneni geleneklerden bağımsız mıdır? Sonra söz konusu olan yalnızca Adıgey midir, yoksa tüm Kuzey Kafkasya mıdır? Kuzey Kafkasya ülkelerine İslâmiyet aynı anda ve aynı koşullarda mı girmiştir?

O. Çelik, bu girişlerin ardından ana amacını ortaya koymakta ve kültür emperyalizminin yolaçtığı yıkıntıya çözüm bulmaya çalışmakta-

dır: «Neden Adıge müziği çalınmıyor? Neden büyük müzisyenlerimiz yok? Neden soluklu şairlerimiz olmuyor? Bütün bu soruların altında ekonomik nedenler yatmaktadır. İlgisizliğin kötü çehresi sırtıtmaktadır» (s. 6). Görüş, doğru bulunsa bile, eksiktir. Eksiklik çözümde belli etmektedir kendini: «başta dernekler olmak üzere, kültürel çalışma yapan bütün toplulukların bu konu üzerine eğilmesi şarttır. **Düğünlerimize bir caz topluluğu yerine, bir pşinaue çağırmalıyız. Caz topluluğuna vereceğimiz 1.500-2.000 lirayı pşinaue ile arkadaşlarına vermeliyiz. O zaman, çağın koşullarına kendini uydurmuş eski geguako-usakoların tekrar dirildiğini hayretle göreceğiz**» (s. 6, altını biz çizdik).

Geçenki yazımızda şöyle diydük: «Gereksiz didişmelerden (ki, ilkesizliktendir) kurtularak hızla silkinmek gerekmektedir. Çünkü, güntü müzde, çağının en önünden gidemeyen ve ona bilinçle egemen olamayan hiçbir şey, yaşama olanağını bulamaz... Çıkış güçtür, ama, tedbiri alın madığında çöküş birden bire gelir» (s. 10).

O. Çelik'in iyi niyetli de olsa, kültür emperyalizmini dikkate almayan ve çağdaş bir ilke içermeyen önerisinde başlıca unutulmuş nokta, dışa bağlı egemen güçlerin, üstelik bir de işbirlikçi Adıge çevreleri ile birlikte emperyalist ideolojik-siyasal baskılarını ve sömürülerini olanca ağırlığıyla sürdürmekte olduklarını ve bu ortamda halka ait (ki, sömürüye karşı olmak niteliği taşırlar çokluk) kültürlerin çoktan **istenmeyen kültür** durumuna getirilmiş bulunduğunu hesaba katmamaktır. Ki, maddî yaşamın doğrudan bir ürünü olan kültürel varlığı, ilke birliği çerçevesinde örgütlü mücadele vererek maddî temeli kurmadan ve sağlamlaştırmadan koruyabilmenin ve geliştirebilmenin olanağı var mıdır? Bunun aksine somut bir örnek verilebilir mi? En başta karşıt siyasal ve ekonomik egemen güç, nihayetinde bireysel kalacak atılımlara başarı olanağı tanıyacak mıdır?.. Bu sorulara karşılık yoktur.

İ. Aydemir, «Çerkesler ve Orta Asya» başlıklı yazısında, «Çerkesler hakkında zaman zaman yeteneksiz, bilinçsiz ve sorumsuz kişiler tarafından hiçbir bilimsel temele dayanmayan bir takım görüşler ortaya atılmaktadır» (s. 19), demektedir. Doğrudur. Bu durumun, bilgili Çerkes aydınları arasında tepkiyle karşılandığını kaydeden İ. Aydemir, Çerkesleri anayurtları olan Kafkasya dışındaki ırk kökenlerine bağlamaya kalkışan asılsız iddiaların kaynağı, politik amaçlı gerici çevrelerle, işbirlikçileri olan çıkarıcı ve uydu Çerkes aydınlarıdır, demektedir. İ. Aydemir, konuyla ilgili Kuzey Kafkasya halkları üzerine bilgiler sunarak, uyarılarda bulunmaktadır.

İ. Aydemir'in iddialarına en yeni somut örneği, İstanbul'da yayınlanan bir dergideki yazı vermiştir. Yazıyı, hiçbir bilimsel ya da edebî yan bulunmaması nedeniyle eleştirmeye gerek görmüyoruz.

«Çerkes Alfabeti Üzerine» yazısıyla da, İ. Aydemir, bazılarında bir lâtın alfabesi oluşturulmasına çalışıldığını duyurmakta ve eleştirilerde bulunmaktadır. Adıge'de yaklaşık M. Ö. 13. yüzyıla ait bir Abhaz alfabesi bulunmuştur. Bunun dışında Grek esaslı ilk Adıge yazısı M. Ö. V - IV. yüzyıllarda, Adıge SİND krallığında kullanılmıştı. 16. yüzyılda grek harflerine slav harflerinin de katılması ile oluşturulan bir Adıge yazısı da vardı. Hıristiyan geleneği uyarınca, alt kısmı bu Adıge alfabesi ile Adıgece yazılmış kabartma ya da haç bulunan mezar taşları yapılıyordu. «İslâm dinine girilince, hıristiyan usulü ölü gömülmemeye, mezar taşı dikilmeye ve üzerine yazı yazılmamaya başlandı» (bk. «Adighe tıxbem yı tıxide», Nalşık, 1968, s. 12). O zamandan 19. yüzyıla değin bir Adıge alfabesinin bulunduğu somut olarak kanıtlanamamıştır (a. g. e., s. 12).

Arap harfleri ile ilk Adıge alfabesi, yakıldığından ötürü günümüze gelememiş olup **Netvauqo Hadje**'ye aittir (tarihi: Yedig S. T. ye göre 1742, yukarıdaki kaynağa göre 1814, s. 93). 19. yüzyıl ve sonrasında Kabardey-Çerkes kesiminde **Negume Sore**, Adıge (Pşız) kesiminde de **Bersey Umar** ile başlamak üzere kiril, arap ve lâtın esaslı birçok alfabe düzenlenip denenmek istenmiştir. 1909 da **Dr. M. A. Pçihaluk**'un arap asıllı Adıge alfabesi İstanbul'da basıldı, bu alfabe 1920-27 yıllarında Adıge Özerk Bölgesi (A. Ö. B) 'nin resmî yazısında kullanıldı. Daha sonra, yani 1927-37 yılları arasında A. Ö. B. nde lâtın alfabesi kullanıldı. Kabardey-Balkar ve Karaçay-Çerkes Özerk bölgelerinde özerklikten sonra doğrudan lâtın alfabesine geçildi ve 1936 yılına değin kullanıldı. Anılan tarihlere, yani 1936-37 yıllarından beri tüm Adıge bölgeleri Adıgeince resmî yazıda kiril alfabesi kullanılmaktadır.

Bu nedenle, İ. Aydemir, diğer Çerkes gruplarından kopmaya yol açabilecek girişimlere karşı uyarılarda bulunmaktadır.

Dr. V. Gûsar'ın «Çerkes Teavun Cemiyeti» adlı yazısı, 1908-1923 yılları arasında, adı geçen dernek ve onun politik uzantısı «Şimalî Kafkas Cemiyeti» ve ayrıca «Guaze» gazetesi çevresinde yürütülen çalışmalara ışık tutmaktadır. Yazı, başvurulacak belgeleri de sunsaydı, daha sonra yapılarak derinliğine araştırmalara daha çok hizmette bulunabilecekti.

İ. Aydemir'in «Türkiye Çerkesleri» yazısı, Türkiye'nin 40 ilinin köylerinde 180 bini Adıge, 30 bini de Abaza olmak üzere 240 bin kadar Kuzey Kafkas kökenli bir nüfusun saptandığını sunmaktadır. Bu nedenle artık, Türkiye'deki Adıge nüfusunun Kafkasya'dakinden çok olmadığı söylenebilir, sanındayız. Konuya ayrı bir yazı ile değerlendirmeyi düşünürken şu kadarını söylemekle yetineceğiz: Göçte gerçekten düşündürücü bir ulusal benliği yitirme ya da erime süreci yaşanmaktadır, çok sayıda boşalmış, ya da Kafkaslı nüfusu aza düşmüş köy bu kaniya somut kanıtlardan olsa gerektir.

Örnek çalışmasında İ. Aydemir, günümüz köy yaşamına ve nüfus ynamalarına ilişkin önemli noktalara da işaret etmektedir.

DAHA BAŞKA HUSUSLAR

Bazı iç ve dış çevreler tarafından gerçeklerin bilinçli olarak değiş tirildiğini ve karşılıklar yaratılarak gerinin hizmetine politik koşullar dırmalar için çalışıldığını işaret etmiştik («Kafkasya», No. 44, s. 8). İstanbul Orta Doğu Gazetesinde 6-10 mart 1975 günleri çıkan bir yazı bu iddiamızı doğrulayıcı niteliktedir. Yazıda, özetle şu iddialar öne sürül mektedir: a) Negume Şore, tarih kitabını, Rusların 1856 sonrası politi kasını amaçlayan bir telkinin altında yazmış ve Adıge-Hatti soydaşlığını savunmuştur, b) Çerkes aydınları Rus telkini ile yazdırılan bu «uydur ma» tarihe inanmakla, Rusların Anadolu'yu istilâ emellerine âlet olmak tadırlar, c) 18. yüzyıldan önce, yani Türkler tarafından müslüman edil meden önce de M. Ö. Sekizinci yüzyıldan beri Kıpçak asıllı Türklerle çok karışmış olan Çerkesler çocuk çalıp satan ve yazılı edebiyatları bulun mayan putperestler idiler, vb.

Çerkes diye uygar bir halkın tarihte varolmadığını ve dolayısıyla c konunun kapanmasının en iyi tutum olacağını telkin amacıyla yazıldığı belli olan yazıda, işi aceleye getirmekten ve dikkatli araştırma yapma maktan ötürü unutulmuş nokta, anılan 1856 tarihinden 12 yıl önce, yani 1844 de Negume Şore'nin hem ölmüş ve hem de yapıtında Hatti-Hittit sözlerinin adının dahi geçmemiş olduğu gerçeğidir. Politik iddiacı hataya düşüren nokta, sanırım kitabın Türkçe çevirisine «Hatti» sözünün Dr. V. Güsar tarafından fazladan yazılmış olduğunu kavrayamamış ol masıdır. Ki, Adıge-Hatti ilişkisi Ş. Negume'den çok sonraları yüzyılımızın başında Ruslar tarafından değil, bütünüyle batılı çevreler tarafından orta ya atılmıştır (bk. «Adıghe tıxbzem yıtxıde», s. 5-6). Ruslarla savaşan birliklere bizzat komuta etmiş Met Çunatko İzzet Paşa ve General İ Berkok'u ve ayrıca doğrudan bir antikomünist olarak tanınan Dr. V Güsar'ı Ruslara hizmeti içeren davranışlarda bulunmakla suçlamak, en başta mantık kurallarına da aykırı düşmek olur.

M. Ö. Sekizinci yüzyılda Kuban çevresinde Kıpçak soyundan kavim lerin, hem de egemen olarak bulunduğunu iddia, en başta tarih bilme mektir. Söylenen çağda tarihe öyle bir kayıt düşmemiştir. 18 yüzyıldan önce, örneğin 14. yüzyılda müslüman Çerkesler bulunduğu gibi (bk. «Adıgey'in Kısa Tarihi», Kafkasya dergisi, no. 39-42. s. 50), «**çocuk çalma**» ya da «**vergi olarak çocuk alma**» geleneğinin kurumlaştığı yerler de Kıpçaklar ve soydaşları Kırım Tatarlarının ülkeleri idi (s. 52). 1552 de Kırım Hanı Devlet Giray bazı Adıge boylarını egemenliğine aldı ve 3.000 çocuk da verilmesi dahil ağır bir vergiye bağladı. Adıgeler bu zulumden

müslüman Tatarların lütfu ile değil, önder Jabağı KAZANOKO'nun dev rimci yönetimi altında Kırımhları 1707, 1720 ve 1729 da üç kez yenilgiye uğratarak ve kovarak kurtulmuşlardır («Kafkasya», N. 39-42, s.52, 65 66, 125, 130).

Günümüzün Adıge edebiyatı yeryüzünün en güçlü edebiyatlarının en başta gelenlerinden biri olduğu gibi, örneğin «**NARTLAR**» adlı milât öncesi bir edebiyat baş yapıtı benzeri de tek-tükdür tüm yeryüzünde.

Görüldüğü gibi, böylesine gerçek dışı ve politik amaçlı yazılar, özel likle gençleri emperyalizme bağlı ırkçı-teokrat sömürücü güçlerin hiz metine sokmaya yöneliktir. Bu nedenle gençlerin çok uyanık olmaları ve kitleleri sürekli uyarmaları gerekmektedir.

Ödün götürmez kesin ölçü bellidir: ırk, din ve dil farkı gözetilmek sizin tüm halkın demokratik eşitliği, her türlü dil ve kültür üzerine siyasal baskılara kesinlikle son verilmesi, en geniş düşünce ve örgütlene bilme özgürlüğü, vb. dir.

Bu demokratik amaca yönelik olmayan tüm görüş ve akımlar, doğ rudan ya da dolaylı emperyalizme bağlıdır ve topluma düşmandır.

Dikkatli olunmayan hususlar, ırkçı-sömürücü çevrelerin işine yara maktadır. Bu tür davranışlar gerici çevrelerin ileri demokrat safları parçalamasına ya da gedikler açmasına çok yaramaktadır. Böylesi bir ortam, her türlü demokratik, ulusal ve kültürel hak ve olanaklardan yoksun göçteki Kafkaslıların hiç hatırlanmamasına yolaçabilmektedir.

Günümüzde Gine ve Mozambik gibi küçük ülkelerin kendi öz güçlerine dayanarak ve uluslararası demokratik dayanışmanın deste ğini sağlayarak emperyalist ülkeleri dize getirebildikleri bir çağı yaşı yoruz.

Demokratik güçlerin desteğini sağlamayan ve onlara zıt düşen yöne timlerin yerle bir olduğuna da dünyamız her geçen gün tanık olmaktadır.

Bu nedenle gençler köyün ve toplumun günümüz yaşamını ve onla rın demokratik özlemlerini gerçekçi olarak dile getirmeli ve savunmalı dır. Bu yolla, en azından uzun vadede demokratik toplum katları ile or ganik bağ kurabilme olanakları artacaktır. Bazı gençlerin iki yüzlü, yani köye gidişlerde kentdekinin tersine demokratik toplum öğelerine uzak duran davranışlarına son vermeleri gerekmektedir. Amaç, toplum düş manlarının övgüsünü alarak, onların daha da güçlenmesine katkıda bulunmak değil, demokratik öğeleri derleyip demokratik güce daha faz la güç katmaktır.

Bunlar yapıldığında, aydınlık ve mutlu günler, daha da yakınlaşa caktır.

IRKÇI BASKILAR KARŞISINDA

AYDEMİR İ.

Son zamanlarda, Türkiye'de partiler ve ideolojik kuruluşlar arasında süregelen çekişmeler nedeniyle, Çerkes toplumu yeni bir takım baskı ve sindirme politikasıyla karşı karşıya bulundurulmaktadır. Kökü çok eskilere dayanan ve Türkiye'deki aşırı ırkçı uçlar tarafından yürütülen bu kampanya, günümüzde yeni, değişik ve gayet bilinçli olarak sinsice yürütülmektedir. Genellikle Türkiye'de yaşayan diğer toplulukların yanı sıra, Çerkesleride hedef alan bu çalışmalar, bazı kişi ve kuruluşlarca aşırı bir Çerkes düşmanlığı şeklinde belirmektedir. Üniversitelerde liselerde, bazı partilerin çalışmalarında, basın organlarında gizli veya açıkça görülen bu düşmanlık; Türklüğe hizmet, bağımsız ve bölünmez Türkiye, Cumhuriyet ilkeleri vb. sloganlarıyla kamu oyuna yansıtılmak tadır. Bu insanlık ve yasa dışı görüşlerin şiddet ve etkinlik kazanışı Çerkes toplumunu üzmemekte, bu gibi kuruluşlara karşı tedbirler almayı zorunlu kılmaktadır. Çerkes toplumunu hedef alan bu çalışmalarını şöyle sıralayabiliriz:

Günlük bir gazetede ünlü Çerkes tarihçisi ve eski Adıge Tarihi yazarı Şore Noghumuka'dan «uydurma bir tarihçi» diye sözedilmekte yazdığı tarihin uydurma ve Rus telkini ile yazıldığı, Çerkes aydınlarının Rus emellerine âlet edildiği ve «Çerkes» diye uygar bir halkın olmadığı vb. yazılmaktadır (1).

Daha önceki yazılarımızda sık sık belirttiğimiz gibi, Çerkesleri üzerine hiç bir bilimsel gerçeğe dayanmayan bu tür yazıların bilinçsiz ve yeteneksiz kişiler tarafından kamuya çeşitli ard düşüncelerle aktarıldığını belirtmiştik. Çerkeslerin dilleri, folkloru, tarihleri kısaca uygarlıkları pek çok yabancı bilim adamları tarafından bilimsel bir biçimde ortaya konulmuştur.

Çerkes kültür ve uygarlığı Türkiye'de de öylesine bir etkinlik kazanmıştır ki, bugün Türkiye'deki folklor gösterilerinde Çerkes oyun, müzik ve giysileri ön planda tutulmakta, bu oyunlar Azerbeycan, Kırım, Kars oyunları adı altında topluma empoze edilmektedir. Bugün Türkiye'nin hiç bir yöresinde Çerkes toplumunun dışında kızıl-erkekli oyunlar hâlâ yapılamamaktadır. Tarihsel Çerkes giysileri birtakım değişiklik ve yakıştırmalarla sözüme ona «yöresel giysiler» olarak halka sunulmakta, millî geleneksel Çerkes oyunları, uydurma adlarla, fakat davul zurnayla değil de, Çerkes mızıkası ve akordeonla oynanmaktadır. Oysa, tarihsel gerçekler Çerkes ulusal giysi, müzik ve oyunlarının yalnız Çerkeslere özgü olduğunu her zaman kanıtlamaktadır.

Kars oyunları diye ortaya konulan oyunlar da Kafkas kökenli olan topluluğun oyunlarıdır. Uygar bir Çerkes ulusunun olmadığını ileri sürerek onlara hakâret eden yazara son olarak şunu hatırlatmak isteriz: 20. yüzyıl Türkiye'sinde Anadolu'da görev gezisine çıkan Türk aydınları gece yatabilmek ve temiz bir yemek yiyebilmek için yerli köyleri değil de yazarın uygar olmadığını ileri sürdüğünü Çerkes köy ve evlerini ısrarla tercih etmektedirler.

Yine aynı şekilde Türkiye televizyonunda her nedense uygarlık ve kalkınmaya örnek olarak sık sık Anadolu'daki Çerkes köyleri ve toplumu örnek gösterilmektedir.

Aynı şekilde, bu ırkçı kuruluşların bir yayın organında ortaya attıkları düşünce ve görüşler, Türkiye'de yaşayan diğer toplulukların geleceği üzerine kuşkularımızda ne kadar haklı olduğumuzu ortaya koymaktadır. İnsan hakları Evrensel Beyannamesine imzasını koymuş ve 1960 Türk Anayasasında bütün özgürlüklere yer vermiş olan bir ulusun, bir devletin aydınları geçinen bu kişiler aynen şöyle demektedirler: «... Bilinmelidir ki, Millî Mücadele, sınıfsal değil, ulusal bir harekettir. **Sınırlarımız içinde yaşayan bütün unsurları Türklük potası içinde eritmek en ulusal ve en gerçekçi bir davranıştır...**» (2).

Eğer Türk aydınları gerçekten böyle düşünüyorlarsa «Yurtta sulh cihanda sulh» ilkesini kapsayan bu sözlerin yanı sıra, nasıl oluyorda Atatürk ilkelerine bağlı olduklarını söyleyebiliyorlar?

Son olarak ırkçılık politikası güden bir partinin liderinin şu görüşleri de bizler için çok ilginçtir:

«Ben Kore'de şehit düşen kardeşim için mevlüt okutan, mâtem tutan Moğol Türkleri, Kazan Türkleri gibi kimselere öz kardeşim diyemeyeceğim, Karadeniz sahillerinde Rum Pontus krallığının bir kırıntısı olan Lazlara, Şarkî Anadolu'da oturan Kürtlere, Hatay'da memleketin en mümbit yerlerinde oturan Hatay ve Adana'daki Fellahlarla, eski Adapazarı'nda İzmit havalisindeki Çerkeslere mi kardeşim diyeceğim». (3)

Yukardaki örneklerini verdiğimiz görüş ve düşüncelere daha pek çok örnek verebiliriz. Bütün bunlar gösteriyor ki, Türkiye'de ufak bir azınlık Çerkeslerle birlikte diğer topluluklara karşı kökü çok eskiye ve derinlere inen ırkçı bir politika izlemektedir. Bunlar her fırsatta toplumumuza ve toplumumuzun değerlerine dil uzatmakta, Türk halkını toplumumuza düşman etmeye çalışmaktadırlar. Bunu yaparken de sinsice hareket etmekte çok kerede demogojiye sapsmaktadırlar. Buna karşın Türkiye'de önemli makamlara gelmiş olan Çerkes aydınları hiç bi

zaman onlara karşı düşmanca hareket etmek-küçüklüğünü göstermemişlerdir. Buna en belirgin örnek olarak 1943 yılında meydana gelen olaylara kısaca değinmekte yarar vardır:

İrkçılık ve Turancılık politikası izleyerek yasalara karşı gelen ve askerî mahkemece çeşitli cezalara çarptırılan, aralarında subayların da bulunduğu ve şimdi de bir kısmı hayatta olan bu kişiler askerî temyiz'de temyiz üyesi, Çerkes asıllı merhum General İsmail Berkok'un üstün çabaları sonucu temize çıkmışlardı. O zamanın koşulları altında bu kişilerin kesinlikle mahkûm edilmelerini isteyen yönetimin gizli emirlerine uymayan İsmail Berkok, emekliliğini isteyerek, ordudan ayrılmak zorunda kalmıştı. Karardan sonra, ırkçı ve turancı bir grup Berkok'un evine gelip, «Türkçüler Berkok ailesini ebediyen kalbinde taşıyacaklardır» diyerek bir Çerkes olan Berkok Paşa'ya teşekkürlerini sunmuşlardır. Oysa bu kişiler o devirde, Türkiye'deki Türk olmayan topluluklar hakkında «... Çerkesler, Abazalar, Çeçenler, Gürcüler, Lâzlar, Kürtler, Arnavutlar vb. bizim iç düşmanlarımızdır, bunlar kesinlikle yok edilmelidir...» biçiminde yayınlarla, Çerkesler aleyhinde düşmanca çalışmalarında bulunmaktaydılar. Bugün ortaya konulan oyun dünkünden daha etkili ve daha düzenli bir biçimde oynanmaktadır. Bu gerçek iyice anlaşılınca da bunlara karşı Çerkes aydınlarının yasalar çerçevesinde alacakları tedbirler olmalıdır. Ne yazık ki, dün olduğu gibi bugün de bir çok Çerkes genci ve aydını, gerçekleri bilmeyerek yukarıda belirttiğimiz gibi bu Çerkes aleyhtarı örgüt ve kuruluşların sinsi ve kurnazca düzenledikleri ovunlara gelmekte ve onların safında, onların ideallerine hizmet etmektedirler. Çerkes aleyhtarı bu kişiler, Çerkeslerin karakterini iyi bilmekte, Çerkeslerin yaradılışlarının gereği olan «toplum içinde sivrilme» eğilimini kötüye, kullanarak, onların saflarına çekebilmektedirler. Anadolu'nun bir çok yerlerine aşırı sağ veya aşırı sol örgütlerin içinde ve basında Çerkes gençlerinin «kraldan çok kralcı» olarak çalıştıklarını üzüntüyle görmekteyiz. Bir çok gençlerimizi uyararak, gençlerimizi bizim, için zararlı olan, bölünmelere yol açan bu ırkçı ve anarşik örgütlerden çekerek kendi çalışmalarımıza katılmalarını sağlamak en büyük görevlerimizden olmalıdır. Bu çalışmalarımız şimdiye kadar yapılanların dışında nelere yönelik olmalı ve ne gibi tedbirler alınmalı bunları ayrı bir yazımızda ele alacağız.

(1) Orta Doğu Gazetesi, 6-10 Mart tarihli sayıları.

(2) Meydan, Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, Mayıs 1975, sayı: 23.

(3) Yeni Ortam Gazetesi, 24 Mayıs 1975, sayı: 1, sütun: 3

«ÇERKES ORGANİZASYONLARI MERKEZ KOMİTESİ»

(Zentralkomitee der Tscherkessischen Organisationen)

Sevinçle haber aldığımızı göre, Almanya'daki Çerkes kardeşlerimiz çok yönlü ve geniş kapsamlı yeni bir Çerkes derneği kurmuşlardır. Münih'deki dernek merkezinden verilen bilgiye göre, derneğin amacı şu şekilde belirlenmiştir:

- a) Ana dilleriyle eğitim imkânlarının sağlanmasını,
- b) Gelenek ve göreneklerinin muhafazasını,
- c) Sosyal ve kültürel yardımlaşmalarını,
- d) Muhtelif memleketlerde aynı gayelerle kurulmuş organizasyonlarla ilişkiler kurup sözcülüğünü yapmak,
- e) Anavatanla olan bağların yeniden kurulmasını,
- f) İlgili memleketlerle diplomatik ilişkiler kurup yardımlarını sağlamak,
- g) Muhtelif dillerde neşir organı çıkarmak,
- h) Kültürel toplantılar, konferanslar, sergiler, seyahatler, sportif münasebetler vs. tertip etmek,
- i) Anavatana dönmek isteyenlere maddî ve manevî yardımlarda bulunmak maksadıyla kurulmuştur.

Dernek merkezinden yapılan açıklamada şöyledir:

Anayurt dışında yaşayan tüm Çerkes'lerin, göçteki yıllarının bilançosu hiç de iç açıcı olmayan bir durumda karşımızda bulunuyor.

Bu durumun aynı koşullar altında sürmesi, ulusunu seven ve düşünen herkesi ciddi bir biçimde kaygılandırmaktadır.

Kayıp ve zararlarımızın neler olduğunu ve daha neler olabileceğini görmek için çok uzaklara gitmeye gerek yoktur.

Yakın çevremizde ve hattâ kendi aile ocağımızda bile bunu görmek düşünen herkes için mümkündür.

Çeşitli güçlerin baskılarıyla sosyal, ekonomik, kültürel hak ve özgürlükleri gibi temel haklarını kaybetmiş dünya halklarından bir çoğu, gösterdikleri büyük çaba ve kararlılık sonucunda bu haklarını geri almışlardır.

Günlük dünya politikasını yakından izleyenler, son bir kaç yılda ulusal hak ve özgürlüklerine kavuşan bir çok ulus sayabilirler.

Aynı şekilde, temel haklarını kaybetmiş uluslardan biri olan Çerkesler de, (Çerkes adından, etnik ve coğrafi bakımdan bir olan Abhazya ve Kuzey Kafkasyalıları anlıyoruz) çağımız koşullarına uygun bir biçimde, «**kendi kaderini kendi topraklarında kendi tayin eden bir ulus**» olmak istemektedirler.

Göçte kaybolmamak ve kaderini tayin etme hakkını. «İnsan Hakları Evrensel Beyannâmesi»nin kişilere ve toplumlara tanıdığı temel hakları ve özgürlükler çerçevesinde istemektedirler.

Kendi özgürlüklerini seven ulusların, bizi bu isteğimizde haklı bulacakları ve destekleyecekleri kuşkusuzdur.

Kutsal bildiğimiz bu yolda ulusumuza daha iyi hizmet edebilmek için tarafsız bir devlet olan Almanya'nın Münih şehrinde «**ÇERKES ORGANİZASYONLARI MERKEZ KOMİTESİ**» adı ile bir örgüt kurulmuştur.

Bu örgüt, ulusunu seven ve hizmet etmek isteyen her Çerkes'in ve organizasyonlarının tüm problemlerinde yardımcı olacak ve sözcülüğünü yapacaktır.

Almanya'dan aldığımız bu haberler sevindirici, hem de çok sevindiricidir. Çerkes aydınlarının uzun süren çalışmaları artık meyvelerini vermekte, «göçmen Çerkesler» sorunu, artık Avrupa'da da politik bir döneme girmiş bulunmaktadır. Bu örgütü oluşturan değerli kardeşlerimize başarılar diler, kendilerini içten sevgilerle kutlarız.

NOT : Bu konuda her türlü bilgi almak ve Türkiye'den çalışmalara katılmak için ilgili kuruluşun adresini bildiriyoruz;

Adres : **Zentralkomitee der Tscherkessischen Organisationen, 8 München 43, veya Postfach 370, B. ALMANYA.**

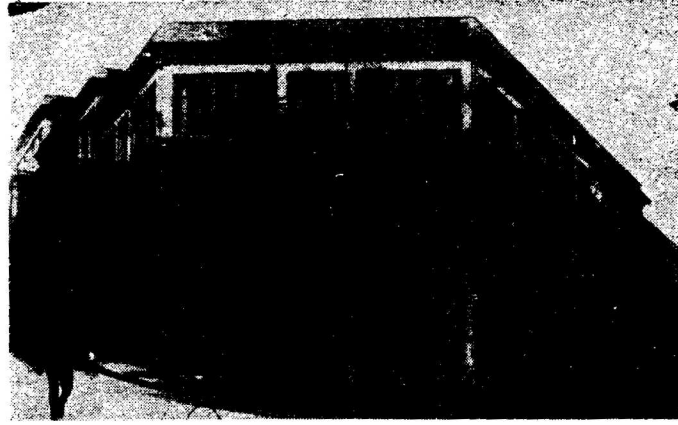
İSTANBUL ÇERKES KADINLARI TEAVUN CEMİYETİ

Dr. Vasfi GÜSAR

İstanbul'da bulunan Çerkes hanımlar sosyal, ulusal yaşantıda daha iyi bir yöne yönelmek, ve birbirlerine her yönden yardımcı olmak, bu arada kültürel amaçları da ihmal etmemek kaygısı ile bir dernek kurmayı düşünmüşler. Ünlü Tarihçi Met Çunatuka İzzet Paşa'nın önderliğiyle 1918 yılı, Eylül başlangıcında Beşiktaş, Akaretler'de «**Çerkes Kadınları Teavun Cemiyeti**» adı altında bir dernek kurmuşlardır. Kurucuları idealist beş hanım: **Hayriye Melek Xunç, Makbule Berzek, Emine Reşit Zaliq, Seza Poox ve Faika Hanım.** Hayriye Melek Xunç, kültürlü, güzel Fransızca bildirdi (Bir süre sonra Met Çunatuka İzzet Paşa ile evlenmişti). Emine hanım emekli General Reşit Paşa'nın Hanımı, konuşkan, bilgili, erkek gibi bir hanım, Seza Poox; General Nazmi Paşa'nın kızı, üniversite öğrencisi. Makbule Hanım millet vekili Mazhar Müfit Bey'in eşi. Faika Hanım da Mısırlı Çerkes İshak Paşa'nın eşi idiler. Aralarında yaptıkları ilk toplantıda Hayriye Melek Hanımı başkanlığa, Emine Reşit Hanımı sekreterliğe, Seza Poox Hanımı da veznedarlığa getirdiler.

Çerkes Kadınları Cemiyeti'nin en büyük amacı; sosyal, kültürel, ekonomik konular. Bu amaçta en çok düşündükleri bir okul açmak ve Çerkes çocuklarının ulusal geleneklerle birlikte iyi birer insan olarak yetişmelerini sağlamak, ulusal dilleri ve iyi ahlak ile yetiştirilmeleriydi. Türkiye ile birlikte anayurdu da onlara tanıtmak, yetişecek gençlerin ülkeye yararlı, dürüst, bilgili, kültürlü, iyi karakterli bulunmalarını. Arkasından birde kültürel dergi...

O sıralarda yine Akaretler'de malî durumu biraz bozulmuş, kapanmak üzere olan bir ilkokul vardı. Yöneticileri de Galatasaray Lisesi öğretmenlerinden Mustafa Bütbe ile yeni hemşerilerimizden Hafide Bey idiler. Bunlarla yapılan konuşma ve anlaşma ile bu yapı «**Çerkes Numune Okulu**» adı altında ilden izin alınarak Vakıf İdaresinden kiralanmıştır. Mustafa Bütbe ve Hafid Beyler birtakım mobilyaları parasız; sıralarla, sandalyelerin bir kısmı da ücreti dernek tarafından ödenmek yoluyla devralınmış ve okul faaliyete geçmiştir.

Beşiktaş (İstanbul) Özel Çerkes
Örnek Okulu
(1918 - 1923)

Çalışmaya giren okul 6 sınıflı özel bir okuldu. İlk ve ortaokul dengindeydi. Okulun diğer okullardan bir ayrılığı Türkiye'de ilk kez kız ve erkek öğrencilerin bir çatı altında birlikte ders görmeleri olmuştu. Ayrıca 4-6 yaşlar arasında bulunan kız ve erkek çocuklar için de bir ana sınıfı eklenmişti. Buna Türkiye'de görülmemiş bir şeydi. Üçüncü bir özelliğide İslâm dünyasında ilk kez olarak Lâtin harfleriyle yazı yazan bir müslüman ulus olmasıdır. Okul müdürlüğüne Seza Poox, Başöğretmenliğe Lâmi Jankât getirildi. **Seza Hanım** Coğrafya dersini Türkçe, **Lâmi Jankat** dil derslerini ve Kafkas tarihi ile Coğrafyasını Çerkesçe olarak veriyordu. Öğretmen **Hâlimi Tsey** Çerkesçe Edebiyat, şiirler, şibzeler ve dersler gösteriyordu. Öğretmen **Zekiye Venje** (Sonradan İsmail Berkuk ile evlendi) Hanım iki sınıfta Türkçe dersi öğretmeniydi. Öğretmen Okulu mezunu İhşan Bey de yönetim işleri ile görevlendirilmişti. Uzunyaylalı bir hemşerimiz de ayrıca öğretmenlik yapıyordu. Fransızca dil öğretmenliğini Lozan Üniversitesinden mezun **Lutfullah Şav** (sonra Türkiye'nin Suudi Arabistan elçisi oldu), resim dersini ünlü ressam Namık İsmail Zeyf (**İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Kurucusu olan Namık İsmail Zeyf**) veriyorlardı. Namık İsmail Profesör olunca yerine Muhsin Bey hemşerimiz getirilmişti. Çerkesçe dil ile tarih ve coğrafya derslerini, Çerkesçe olarak öğreten **Blenav Harun** üzerine almıştı. Müzik dersi öğretmenliğini **Prof. Hege** yapıyor, Uzunyayla ve Gönen'den getir-

tilen Çerkes müzisyenlerin çalgılarıyla uğraşılıyor, notalar topluyor, armonize ederek piyanoda çalışıyor ve dersler veriyordu. Çerkes ulusal müzik çalgısı psine bunlara ekleniyordu.

Avukat Şemî Time Çerkesçe telâffuz öğretimi ile uğraşılıyor, solfej öğretmenliğini **Galatasaray Lisesi Müdürü Sâti Beyin üvey annesi İkbâl Hanım** -ki kendisi Çerkes- veriyordu. Okulun dikişhânesini **Anzaur'ın kızı Sâime Beşuk Hanım** yönetmekteydi. Mali durumları yetersiz olan Çerkes kadınları da dikiş işleriyle uğraşılıyorlar, şehrin ileri gelenlerinin elbiselerinden aldıkları gelirleri kendi aralarında paylaşıyorlardı. Okulun Jimnastik ve beden eğitimi derslerini Şam ve Edirne Askeri Liseleri beden eğitimi öğretmenliğinden emekli Binbaşı **Sait Nexus Bey** yüklenmişti. Trapezler, halkalar, paraleller ve diğer jimnastik oyunları gösteriliyordu. Öğrencilere bir **Ermeni kızı, Meliha** polka, mazurka, kadril, vals gibi o dönemin modası olan oyunları gösteriyor, hep birlikte oynuyorlar, müzikte bunlara katılıyordu.

Seza Poox Hanım

Öğrencilerden alınan okul âidatı; kiraya, gerekli giderlere, bir kaç yönetici ve öğretmene aylık olarak verilir. Aylık alan pek azdı. Çoğunluk ücretsiz ders verirdi. İlk ve ortaokul dengi olan bu özel örnek okulunun öğrenci sayısı 150-180 di ve dershânelere 25-30 öğrenci sokuluyordu. 4-6 yaşlarında olup ana sınıfta bulunan küçüklere masalar, şezlonglar, bolca oyuncaklar ayrılmıştı. Başlarında İffet Hanım bulunur, bakar, anne gibi onlarla uğraşır. Erkek çocukların kalpakları, kız ço-

çocukların modern giysileri her zaman ilgi çeken güzel giysilerdi. Ulusal oyunlar, ulusal elbiselerle yapılırdı. Okul giysisi herkeste aynıydı.

Okulda Çerkes olanlar çoğunlukta, öğrenimin çoğu Çerkesçe. Yazılar Çerkes Teavun Cemiyeti'nin kabul ettiği Lâtin harfli alfabe ileydi. Çerkesçe bilmeyenler Çerkesçeyi başarıyor ve öğreniyorlardı. Okulun çok güzel bir kitaplığı, tiyatro yeri ve sahnesi vardı. Erkek ve kız çocuklar bu sahnede Çerkes ulusal elbiseleriyle katılıyorlar, oyunlar oynuyorlardı. Bir zaman, Müdür Seza Hanımın «**Kafkas'a Doğru**» adlı piyesi oynanmış, alkışlanmıştı. Yöneticilerin en büyük amacı okulu tam yatılı bir okul biçimine sokmaktı. Bunun için de çalışıyorlardı.

Derneğin «**Diyane**» adında bir dergisi vardı. Diyane (veya Tiyane) adı Çerkesçe «annemiz» anlamına gelir. Pek eski Yunan Mitolojisinin de «Diyane» özellikle iffet ve namusluğun Tanrıçası olarak bilinir. Bu dergi 1920 yılı 10 Mart'ın da çıkmaya başladı. Sahibi Seza Poox, baş yazarı Hayriye Melek Xunç olan Çerkesçe-Türkçe bir dergi. Onlardan başka Met İzzet'in, Harun Blenau'nın, Lâmi Jankât'ın yazıları da var dergide. Derneğin ve okulun yönetim üyeleri milliyetçi, kültürlü ve ünlü kişiler, insancıl bir duruma var. Örneğin: 1922-1923 yıllarında Kafkasya'dan Vrangeli Ordusu artıklarıyla bir kısım Çerkes göçmenleri Karadeniz yoluyla Kafkasya'dan, Kırım'dan ayrılmışlardı. Bir İngiliz gemisiyle Kafkasya'dan gelen Çerkesler İstanbul'a inmek istiyorlar. Ama gemi kaptanı bunun karşısındaydı. Onları Avrupa'ya götürmek istiyordu. Gemide ki Çerkesler diretiyor, üstelik ağlıyorlardı. İngiliz kaptan, «Eğer size burada bakmayı üzerlerine alacaklar çıkarsa indiririm, yoksa götürüleceğim» der. İstanbul'a vardıklarında kendilerini ziyaret eden Çerkes kadınları Cemiyeti yönetim kurulu: «eğer yer bulursak onları konuk edelim, Türkiye'de bulunan hemşerilerden yardım isteyelim» demişler. Ayrılan grup Beşiktaş'ta Serince Bey'de bir konak bulup dönmüşler. Ve hemşerilerine müjde vermişler. Kaptanın «bunlara bakmayı taahhüt ediyoruz» diye istediği belgeyi Müdür Seza Hanım imzalamış ve hemşeriler gemiden alınarak konağa yerleştirilmişler. Bir süre sonra da onlara iş bulunmuş ve yaşantıları daha iyi bir düzene koyulmuştur. Bu konakta bir kaç yıl kalmışlardı.

OKULUN KAPATILMASI : İsviçre'de Türk ve yabancı devletler arasında yapılan Lozan konferansında İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon ile Türk Delegasyonu Başkanı İsmet İnönü arasında Türkiye'deki «azınlık» konusunda uzun tartışmalar olmuş, Curzon: «**Çerkeslerinde azınlık hakkından yararlanması**» nda ıstelemiş., Dışişleri Bakanı İsmet PAŞA: «**Çerkesler öz kardeşlerimizdir. Onları Hristiyan ve Müse-**

viler gibi bizden ayrı göremeyiz, ayıramayız» demiş, tartışmalar bir hayli sertleşmiş ve sonunda 24 Temmuz 1923 de imzalanan «LOZAN Antlaşması'nı da **Çerkesler'e «azınlık hakkı» tanınmamıştır.**

Bir ay sonra «Çerkes Teavun Cemiyeti» ile «İstanbul Çerkes Kadınları Cemiyeti» kapatıldı, Çerkes Örnek Okulu'nun da Millî Eğitim Bakanlığının İstanbul Maarif Müdürlüğü'ne verdiği «emir» ile 5 Eylül 1923 tarihinde kapatılması Okul Müdürlüğüne bildiriliyor. Osmanlı Hükümeti'nin olumluluğu ve emri ile açılmış olan okul, Türk Hükümetinin olumsuzluğu ve emri ile böylece kapandı. Öğrenciler ana ve babalarına teslim edilmek üzere gönderiliyor. Okulun eşyaları satılmış, daha öncede İngilizler'in emriyle kapatılan «Şimali Kafkasya Cemiyeti» nin korunmuş olan bütün evrak ve dosyaları Nazmi Paşa'nın Maçka Caddesindeki evine taşınmıştı. Bu duruma çok üzülen Seza Hanım Millî Eğitim Müdürü Saffet Bey ile görüşürken Saffet Bey: «**şimdi yangın var, okuldan çok memnunuz, belki sonra açarız**» diyerek Seza Hanımı avutuyor. Okulun kapatılmasına çok üzülen öğrenci velileri Seza Hanıma gelmişler ve «Bu okul gerçekten başka bir okul. Biz başka bir okul (Doğal olarak bir Türk Okulu) açalım, yönetimini siz üzerinize alırsınız» demişler. Fakat Seza Hanım ricalarını kabul etmeyeceğini bildirmişlerdir. Bir kaç gün sonra Sezâ Hanım tutuklanarak İstanbul Polis Müdürlüğüne, daha sonra da Ankara'ya gönderilerek gözaltına alınmış, bir kaç ay sonra güçlüğüle yakasını kurtarabilmiştir.

25 Kasım 1925 tarihinde çıkan şapka yasasından biraz önce 23 Ağustos 1925 günü Emekli General Nazmi Paşa ile General Dr. İsa Ruhi Paşa ve bir arkadaşları «**Bunların Çerkes Beyleri üzerinde etkisi çoktur. Nazmi Paşada dindar bir kişidir**» kaydı ile tutuklanmışlar, evleri basılmış, Nazmi Paşanın evinde ki kitaplar, Şimali Kafkas Cemiyeti ile Özel Okulun bütün evrakı, kitapları çuvallara doldurularak Ankara'ya götürülmüştür. İsa Ruhi Paşa'nın bulunduğu Ankara Merkez Komutanlığında hapsedilmiş, yedi ay süre «**İstiklâl Mahkemesi'nin de Kılıç Ali, Kel Ali dedikleri ikinci Ali ve Süreyya Beyler mahkemesi**»nde yargılanmışlar ve salıverilmişlerdir. Ama bütün o evrak ve kitapların hiç birisi geri verilmemiş, yakılmış, yok edilmiştir. Gerçektir ki her iki General temiz, dürüst, yurtsever kişilerdi. Nazmi Paşa Türk-Yunan Savaşında Elena'da kahramanlık göstermiş, tarihe geçmişti. İsa Ruhi Paşa da İstanbul'da Harbiye Nezaretinde Sağlık İdaresi Başkanlığıydı... Rahmetle anarız.

İsmet PAŞA'nın Lozan'da «**Öz kardeşlerimiz**» dediği Çerkeslerden 14 köy (Gönen, Bandırma, Manyas dolaylarında) **2 Mayıs 1923** tarihinde Doğuya sürülmüş, Askerî Okullar da okuyan Çerkes çocukları okullar-

dan çıkarılmış, okullara «Öz Türk Irkından olmak» kaydıyla bir daha Çerkes öğrenci alınmamıştır. Yine o diktatörlük döneminde 21 Haziran 1934 tarihinde çıkan soy adı kanunuyla Çerkesler atalarından kalma kendi soyadlarını bırakıp, «katıksız Türkçe Soyadı» alma zorunda kalmış, böylece kişiliklerinin, bir çoklarının da yakınlarını yitirmesi yoluyla Çerkeslerin yok edilmesi, sindirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu durum Türkiye'de, demokrasinin, insan haklarının başladığı 1950 yılına değin sürmüştür

NARTLAR

ADİĞE BİLİMSEL ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ yayınlarından.

— I —

Nart'lar üzerine Adıgelerin düzenlemiş oldukları şarkı, şiir ve öykü (hikâye) lere, Adıge yiğitlik destanı «NARTLAR» adı verilir. Nartlar çok eski, yani milât öncesi çağlarda insanlarca düzenlenmiş, çağlar boyunca gelişerek gelmiş olan büyük Adıge destan-şiirleridir.

Adıge destanı, halklarımızın (boylarımızın) bebeklik çağının şarkısı, tarihi, akıllılığı, düşünselliği ve olayları kavrayışıdır. O Adıgelerin yaşam öykülerinin belgisidir. Destan çok eski Adıgelerin öyküsü, karakteri, sabırlılığı, bereketliliği, toplumsal ilişkileri, büyük insanlıkları, dünya görüşleri ve sosyal tarihleridir.

Destanı «Adıge» adı altında nitelendirmemiz, onun yaratılmasında tüm Adıge boylarının emeğinin geçmesi, tümünün yapıtı ve malı bulunması, onların öyküsü olmasındandır.

«Nartlar», sınıfsız toplumun destanıdır. Adıge adetleri, binlerce yıldan beri Adıgelerin atalarından kalma olarak yaşattıkları tüm bu özellikler Nart yiğitlik destanında da açıkça görülebilmektedir. O eski Adıgelerin geleneklerinden sözederken, çok yakınlarımızımız gibi, nart gelenekleri önümüze çıkmaktadır: Setenay ustalıkla boyuna elbise dikmektedir, Tlepş doğduğunda Savsırko'yu suda yıkar; Aşemez annesinin elini yulaf çorbasına sokup babasını öldüreni söyletir; Nart Koles'in höyüğü görünür; Şebatınko'nun atına atlayıp «Ten'den yola çıkıp, ustaca geldiği Pşize» boylarında dolandığını görür gibi olursun.

Destanın söylediği gibi, bir yandan nartlar bereketli, merhametli yardımsever, iyilikseverdirler, iyi atlara binerler, zengindirler yerle içerler; öbür yandan da zalimdirler, yaşlıları öldürürler, şiddetle ka davası geleneğini sürdürürler. Destan yüzyıllardan bu yana geldiğinden bir çok çağların izlerini taşır olmuştur. Ama söylenmesi gereken, Mut'elerin (Adıgelerin) yaşama-çalışma biçimlerinin destanda çok güzel olarak gösterilmesiyle kalınmaz, insanların amaç ve isteklerini de biriktirir. Eski çaresiz insanların en çok korktukları şeyler, ürünlerinin kurtaktan, selden yada yangından yokolarak mutlu yaşantılarının tehlikeye girmesiydi. Destanda nartların ürünlerinin bol olarak görünmesi, eski insanların amaç ve isteklerini, özlemlerini belirler, yoksa gerçek yaşantılarını değil.

Nartların belirli bir insan topluluğu olarak yaşadıklarını kabul edenler vardır. Gönderdiğimiz sorulara karşılık olarak Şam'dan bize yazıldığına göre, «yaşayan Adıge yaşlıları ile aydınlarının görüşüne göre Nartların Adıge oldukları üzerine kuşku yersizdir». Aynı şekilde Suriye'deki Adıgeler «Nartları» Adıgelerden bir kol olarak sayarlar, hemde çağda yaşayan Adıge boylarının en güçlüsü, en kalabalığı olarak kabul etmektedirler (1).

Kendi kanımıza göre, Adıge destanı «Nartlar», insanların kendi yaratmalarıdır, yoksa ayrı bir Nart halkı olupta, şarkı, şiir ve öyküler onlar üzerine düzenlenmiş değildir.

Destanın şarkı, şiir ve öykülerinin düzenlendiği dil Adıgecedir. Destanın yüzyıllara varan bir yaşı varsa da, oradaki sözler, terimler, davranış ve eylemler olduğu gibi kalmıştır.

Adıge destanının şarkı, şiir ve öykülerinde başka halkların, örneğin Tatar, Türk ve Moğolların dillerinden gelme tek tek kelimeler var diyerek, destanı Adıgelerin yaratmadığını, Adıgelerin eserleri olmadığını kabul etmek olanaksızdır. Oraya başka dillerden kelimeler karışmış olması onun Adıgece olmaması demek değildir, o Adıgecedir Adıge yiğitlik destanının yaratıcılığı dil Adıgecedir. O biçimde dili olan bir başka halkta yeryüzünde yoktur. Kendi ana dili Adıgece olmayan birinin Nartlar üzerine Adıgece şiir ve öyküler düzenlemesi olanaksızdır.

Adıgecede başka dillerden kelimeler bulunması Adıgelerin başka halklarla ilişkilerinin olduğunu kanıtlar.

Adıge destanında bulunan şarkılarla eski kahramanlık şarkılarında, olaylar sistematüğinde ve leksik (X) alanında bir bütünlük vardır.

Destan ile Adıgelerin yaşama ve çalışma biçimleri birbirine bağlı ve uygundur. Söz gelişi, destanda görülen sembolik adlar Adıgelerde bolca (x) Kelimebilim

vardır. Örneğin, Nart Psixhu (Nart ırmağı), Natxhuadj (Nathuac oku. Nart - quadj: «Nart köyü»), Nartsan (Narzan), natif (nartif, nartıxu, natrif : mısır).

NART DESTANININ YAŞI?

Nart destanı ne zaman ortaya çıkmıştır? Bölümlerinin yaşları nedir? Yoksa yaşıtımdırlar?

Bu sorulara bilginlerin verdikleri karşılıklar çoktur. Yarısı destanı olduğu gibi ele alıp: «destan çok eskidir» diyorlar, M. Ö. I. binyılda başladığını yazıyorlar (2). Kalanı da nart destanının M. Ö. 7. yüzyılda başlayıp 14. yüzyıla kadar gelişerek geldiğini sanıyor (3). Birinci gruptakiler gibi ikinci gruptakilerde kanılarını bilimsel olarak kanıtlayamamak tadırlar.

Bir halkın yaratmış olduğu halk destanının yaşını tam olarak saptamak kolay değildir. Ermeni destanı «David Sasunskiyi» çözülemeye çalışan akademist İ. A. Orbeli'nin dediği gibi, halk destanı denize dökülen ve bir çok kolu olan büyük bir ırmak gibidir. O akarsuyun akışından, renginden, görünüşünden ve tadından, şimdi ilk akarsu kolunun harekete geçtiği günü, yılı bilmek mümkünmüdür?

Kanımıza göre, nart destanını bütün olarak ele alıp «bu başlangıcı», «buda sonu» demek mümkün değildir. Destandaki olayların yaşları bir değildir. Çok eskiye özgü söylencelerle, düzenlenişi daha geç çağlarda olmuş olanları da vardır nart destanında. Her birinin yaratıldığı çağ söylence, şiir, şarkı ve öykülerinden anlaşılabilir. Çünkü, Pol Lafarg'ın belirttiği gibi, olup bitenlerin oldukları zamanı göstermeleri gerekir yoksa yüzyıllar boyu sonrasında düzenlenir değillerdir (4).

Günümüzde önemli kişilerin adlarının öğrenilmek üzere kitaplara yazılması, ardından adlarına anıtlar dikilmesi ve resimlerinin yapılması gibi, eskidende «doğruluğuyla tanınan, canını esirgemedi uğraşı veren ve yiğitlikte ün salanların adlarının unutulmaması, çağlar boyu anılabilmesi için, onlar, şarkılara konu yapıldırlardı» (5). Yazılar yıpranır, anıtlar dağılır ve resimler yanar, ama kaybolmayacak olan insanların şarkıları, öyküleri, Şiko Orzemes, Setenayko Savsırıko, Şebatiniko, Humuş, Peterez, Aşemez, Çelehset, Tlepş, Nebğırıyeko, Şevay, Adıyif, Beuk, Setımıko'lar, Pak'oko, Teterşav, Yergun vb. dir.

Analarının adlarıyla oğullarının adlandırıldıklarına ait ilk belgelerden biri olarakta destan önem taşımaktadır.

Adıge destanı «Nartlar» da bulunan eski kişilere yaklaşım, dinsel inançlarına, sanatlarına ve düzenlendiği çağlar yaklaşık olarak gösterilebiliyor. Buna göre, Nart «yaşlıları»nın yanısıra «genç» nartlarımızın olduğuda belli oluyor.

Söz gelişi, Adıge destanında çok yer tutan **Nart Tlepş** -ünlü demirci ilk orağı, ilk maşayı, değişik kılıçları, büyük kargıları ve okları ustac yapıyor demirden. Onun iş gördüğü, her şeyini yapmak üzere bulunduğu boyuna demirdir. Bu olayın taşıdığı en önemli yön demirdir. Buradan dolayı, Nart Tlepş'in dönemini, bu olayın başlangıç yüzyılını göstermek için, Kafkasya'da, insanların demiri kullanmaya başladıkları çağ saptamak gerekir.

Arkeolog E. P. Alekseyev'in yazdığına göre, M. Ö. VIII - VII. yüzyıllarda **Temür** Kafkasya'da demirin kullanıldığı, ondan kılıç ve arac-gereci yapıldığı yerdir (6).

Eski zaman höyüklerinden Pşize (Kuban) kıyısındaki (Keiermessk Kostromsko'da) arkeologlarca incelenen höyüklerde de o çağlarda demirin buralarda da kullanılmaya başlandığını kanıtıyor (7).

Arkeolog E. İ. Krupnov'un direkt anlatımına göre, Kuzey Kafkasya halklarının en eski zamanlarında, dağ insanların resmi çok kullandıkları, yiğitliğin yaşamanın gereği sayıldığı çağlarda, henüz onların toplumsal sınıflara ayrılmadıkları sıralarda, yani tüm halkların birlikte çalışmakta oldukları çağlarda Nart efsanelerinin temeli belirmeye başlamıştır.

«Yakıştırılabilir olan -diye yazıyor E. İ. Krupnov-, Demir Çağının başlangıcında Tlepş, eski demir işlemeciliğinin büyük bir önem taşımakta olması nedeniyle o çağın masallarının içinde açıkça başlamış olmalıdır» (8).

Bu biçimde tarihçilerin ve arkeologların aydınlattığına göre, ilk söyleyebileceğimiz, Adıge Nart destanında Tlepş'e ait olayların başladığı yüzyıl, M. Ö. VIII - VII. yüzyıllardır. Bununla birlikte belirtebileceğimiz diğer bir husus, Tlepş öyküleri Adıge halk topluluklarına yayıldığında İskitler (9), Sarmatlar (10) ve onları izleyen Alanlar Kuzey-Batı Kafkasya'ya henüz gelmemişlerdi.

(Devamı var)

- (1) Adel Abdelsalem'in 14 Haziran 1959 da Şam'dan bize yazdığı mektupta belirttiği. Adıge bilimsel araştırma enstitüsü arşivinde bulunmaktadır.
- (2) X. S. Bgajba. Ob Abxazskom geroičeskom epose. «Trudi Abxazskogo instituta yazıka, literaturı i istorii im. D. İ. Gulia, sayfa: 238.
- (3) V. Abayev. İstoričeskie v nartskom epose, «Nartskiy epos», sb. statey. Dzaudjikay. 1949, sayfa: 43.
- (4) P. Lafarg. Očerki po istorii kulturi, M., 1926, s. 54.
- (5) K'eşe Tembot. Adıge oredizhner. Miyequape, 1946, say: 6.
- (6) E. P. Alekseeva. O Çem rasskazıvayut arxeologičeskie pamyatniki Karaçayevu. Çerkessk, Çerkessk, 1960, str: 14.
- (7) «Očerki İstorii Adıgei», Maykop, 1947, say: 31.
- (8) E. İ. Krupnov. Drevnyaya istoriya Kabardı. Nalçik, 1952, say: 48.
- (9) E. İ. Krupnov. Aynı eser, say: 48.
- (10) P. A. Ditle. Vpusknoe pograbenie bliz Maykopa, el yazısı, ANİİ arşivinde, No: 2

« N A R T »

Destanından Örnekler

MLEPŞ'İN MAŞAYI BULUŞU (S. 216, Kaberdey teksti)

Tlepş maşası olan bir demirci değildi. Kızgın demiri eliyle tutarak demircilik yapardı. Bir sabah Tlepş'in karısı hayvanları sürerken; öldürülüp yola atılarak başıyla kuyruğu aynı yöne uzatılmış bir yılan gördü. Kadın durumu Tlepşe anlattı:

— Ben bu gün öldürülmüş bir yılanı rasladım, ona benzer bir aletin olsa elin yanmadan kızgın demiri onunla tutup çalışabilirsin, dedi. Tlepş gidip ona baktı, gelip gördüğüne benzer bir alet yaparak onunla çalışmaya başladı. Böylece maşa bulunmuş oldu. Daha önce maşayı kimse bilmezdi. Tlepş iş yerini kimseye göstermez, demirhanesi her zaman kapalı durup, orada tek başına çalışırdı. Başkaları tarafından iş yeri görüldüğü andan başlayarak işine son verdi.

MLEPŞ'İN DÜNYA SINIRINI ARAYIŞI (S. 217, Kab. teksti)

— Ben dünyanın kenarını bulup göreceğim, diyerek Tlepş demir den bir ayakkabı yapıp, bastonunu da eline alarak yola koyuldu. Çok yürür çok bakınır. Ayakkabısının altı eskikip dizlerine çıkar; bastonunun ucu aşına aşına avucunun içinde yalnızca tutağı kalır. Çok yol yürür, fakat gökle yerin birleştiği yeri bir türlü bulamaz. Bu nedenle bu gün de:

— Tlepş de dünyanın kenarını bulamadı, der Adıge ihtiyarları.

MLEPŞ İLE THEĞALEÇ (S. 218, Kab. tekst)

Tlepş ile Thağaleç bahse girerler : Tlepş kum dökmeden demir dögecek, Thağaleç de tohum atmadan ürün alacaktı. Tlepş gelip durumu karısına anlatır:

— Bu gün düşünmeden bir bahse girdim. Kum dökmeden demiri dögeceğimi söyledim. Şimdi de bu işi nasıl başaracağımı kararlaştıramıyorum, der:

— Öyleyse kaygılanma, beni körüğün başına oturttur. Ben körüğün başında olursam, sana kum dökmeden demiri döğdürürüm, der.

Ertesi gün Thağaleç Tlepşin yanına gelir. Tlepşin kum dökmeden demiri nasıl dögeceğini görmek için Thağaleç merakla oturur. Tlepş'in

karısı iki koluna kum doldurup körüğün başına geçer. Tlepş çalışmaya başlayınca, karısı hem körük çeker hem de kollarından sürekli demiri üzerine kum dökerek, Tlepş'e demiri arzu ettiği biçimde döğdürür. Onu Tlepş de Thağaleç te görmezler. Thağaleç gittikten sonra karısı Tlepş'e iki kolunu gösterir.

— Bunun dolusu kum, sana demiri istediğin biçimde döğdürdü, der.

Bu kez de Tlepş Thağaleç'in yanına gider. Thağaleç Tlepş'i götürüp, yedi yıl üzerinden ürün götürülen yolu tohum atmadan sürüşünü gösterir. Yıl sona erer ambarlara sığmayacak derecede ürün elde eder.

NARTLARIN ORAĞI (S. 220, Kaberdey teksti)

Nartların ürünleri çok kez bol olurdu. Fakat hasat edecek bir aletleri olmadığından ürünü başak başak elle yolarlardı. Bu çok uzun sürüp ürün kocardı. İş böyle olunca, nartlar gece ay ışığında da başak koparmaya koyuldular. Gündüz akşama kadar çalıştılar. Akşam yemek yemeye oturduklarında, ay altın bir yay gibi doğup yükselince; nartlar sevinerek yemekten kalkıp yine başak yolmaya koyuldular. Çalışmaya başladıklarında ayın batıyormuş gibi bir durum aldığını gördüler. Dikkatlice baktılar ki, ne görsünler, ayın bir ucundan siyah bir el tutmuş aşağı çekiyordu. Nartlar bu durumu büyük bir şaşkınlıkla izlediler. Siyah el ayı sürükleyip dağın arkasına indirdi. Ortalık göz gözü görmeyecek şekilde karardı.

Ertesi akşam ay kendiliğinden yine gök yüzünde göründü. Fakat nartlar başak yolmaya başlayınca, siyah bir el dağın arkasından çıkıp ayın ucunu tutarak gene aşağı indirdi. Her akşam böyle oluyordu. Bu nedenle nartlar ancak ürünlerinin yarısını hasat edebildi; diğer yarısı ise kocayıp tanelerini döktü.

Hasat ettikleri ürünü yıl bitmeden yiyip tükettiklerinden kıtlık başladı. Fakat et, yağ derken yılı bitirip gene hasata girdiler. Nartlar bütün gün çalışmalarına rağmen gece de çalışmak için ayın çıkmasını belediler. Nihayet ay gök yüzünde göründü. Fakat siyah ve uzun bir el yine uzanıp yarım ayı tutarak dağın ardına çekmeye başladı.

Nartlar ne yapacaklarını şaşırıp, Seteney-Guaşe'nin yanına giderek durumu anlattılar. Setenay onlara şöyle akıl verdi:

— Sosırıkue'yi ata bindirip yanına da bir kaç atlı katıp gözcü olarak gönderin.

Nart Sosırıkue'yi ata bindirip yanına da bir kaç atlı katarak gönderdiler. Atlı grubu koşa koşa dağa kavuştu. Sosırıkue atını üç kez kamçılıyıp dağın tepesine fırladı. Diğerleride bir birinin yardımıyla dağın tepesine çıkıp Sosırıkue'nin yanına durdular. Derken gece olup yarım ay yine doğdu. Doğar doğmaz, bir suyun kenarından uzun boylu siyah bir adam kalkarak, iki ayağının ucuna dikilip, ayın alt kenarından tuta-

rak aşağıya çekmeye başladı. Sosırıkue yayını göğsünde gerip nişan aldı. Fakat arkadaşları kabul etmedi: Dur bakalım ne yapacak diye. Siyah adam ayı indirip diğer eliyle de bir kısım başağı kavrayarak, bir demet ürünü hasat edene dek nartlar gözetlemede kaldılar. Atlılar bir birine bakarak bu da ne garip iş dediler.

— Ben dönünceye dek burada bekleyin, deyip Sosırıkue atını üç kez kamçılıyarak dağdan indiği gibi, kavuşup siyah adama kılıcını çekti. Diğer ayı bırakıp kaçmaya başladı, fakat Sosırıkue sıçrayıp önüne geçti.

— Ayımızı çaldığın elini keseceğim, dedi Sosırıkue.

— Tanrının ve Adıgeliğin hatırı için beni bağışla! Ben zorunlu olduğum için o ayı indiriyorum. Bu ülkede ki, insanları doyuran ben ve küçük kardeşimdir. Kardeşim sürü güdüyor, ben de ürün yetiştiriyorum. Ay ile çalışmaz isem ürün kocuyor ve yere dökülerek yok oluyor. Sonra da ulusumuz açlıktan kırılıyor, diye yalvardı siyah adam.

— Hayır, bunun böyle olmasına imkan yoktur. Biz de gece çalışmaz isek ürünümüz kocayıp yok olarak ulusumuz aç kalıyor. Ay hepimizin ayı; sizde doğsun bize de. Düşünceniz benimki ile ters düşerse, seni öldürüp geçerim, dedi Sosırıkue. Siyah adam ağlamaya başladı.

— Ne yapayım başak başak toplayayım öyleyse, dedi siyah adam. Nartlar dönüp, gördüklerini Seteney-Guaşeye anlattılar.

— Öyleyse neden yanına geldiniz? Gördüklerinizi gidip Tlepş'e anlatın, dedi Seteney.

Nartlar Tlepş'in yanına gidip gördüklerini anlattılar.

Tlepş başlayıp çelikten bir ay yaptı.

— Hey, bununla nasıl orak biçilir? diye ucunu doğrultup bir sopa takti. İyi kessin diye ağzına kaz dişi açtı. Adını da «orak» («ğubje») takıp, «gidin orak biçin» diye nartlara verdi.

Sonra da ay kadar bir orak yapıp siyah adama yolladı.

— Bizim Ayımızı çalmasın, çocuklarını da aç koymasın, diye.

ORAĞIN İCATI (222 Kb.)

Nartların ürünleri yetişip bollaşmış, fakat hasatına bir çözüm bulamamışlar. Çeşitli düşünceler ileri sürüp tartışmışlar, ama kendilerine kolaylık sağlayacak, hasata elverişli aletin nasıl yapılacağına bir türlü bulamamışlardı. Sonunda birisi şöyle söyledi:

— Bu ülkenin en yaşlısı olan Werserij'dir, onu gidip getirin. O da bilmez ise kimse bilmez, dedi. Nart delikanlıları «Gelmez ise de getiririz» diye hepsi yanına gittiler. Werserij yerde yatan bir ağacın ucuna oturmuş güneşliyordu.

— Ben gidemeyeceğim, dedi delikanlılara. Fakat üç delikanlı atlarından inip oturduğu ağaçla birlikte alıp getirdiler. Nartların evlerinin tabanı çukurdu. Werserij girince düştü.

— Vay be, nartların evinde oynayacağım tuttu, dedi Werserij. Nart delikanlıları gülererek:

— Oynamağın, daha doğrusu düştün, deyince Werserij küsüp yola düştü.

— Küsüp gitme, biz ürünlerimizi nasıl hasat edeceğimizi sormak istiyorduk. Söylersen seni geri götürürüz, dediler ama o, dönmeden gitti.

— Ben sizin orağınızı düşünecek değilim, dedi. İşte nartlar orak adını ilk kez orada işittiler.

— O kendi kendine konuşup mırıldanır. İzleyip neler söylediğini dinleyn, diye delikanlıları peşine düşürdüler. Werserij kendi kendine konuşarak gidiyordu:

— Bunda düşünecek ne var ki, horoz kuyruğu gibi kıvrırsın, ağzını kaz dişi gibi deşersin, bir de kısa sap takarsın, bununla hasadı yaparsın olur biter, diyerek kendi kendine konuşuyordu.

Bu sözleri delikanlılar işitir işitmez, içlerinden birisi tekrar etti.

— Horoz kuyruğu gibi kıvrırsın, ağzını kaz dişi gibi deşersin, bir de kısa sap takarsın, onunla hasadı yaparsın, diye.

İki delikanlı Werserij'i kucaklayıp tekrar güneşlendiği yere götürdüler.

Delikanlılardan birisi Werserij'in dediğini tekrar edince, demirci ilahı Tlepş tanımlanan biçimde orağı yaptı. Nartlar da bu orakla ürünlerini hasat ettiler.

(Devamı var)

ADIGHE GUŞEEZHXR

Söke'm zışıuğoyıger : CEUAŞXO Eshad

- 1 — Aore mexhu, acvere qeçvı.
- 2 — Ahıneri meguşe, zıhıneri meguşe.
- 3 — Axapxorer mepxhuate, axaderer medexıj.
- 4 — Axemihağere qemıxhuğere zefed.
- 5 — Ar qyezgejağem titvui tiridzıxtı.
- 6 — Azem mezır yıblağ.
- 7 — Acverne uzfyaumıstıstır uımuhası, uızşıukvıtahıstır uımılej.
- 8 — Ağacvuerem acvuyeusvepvı.
- 9 — Afitemıh afitemışıj.
- 10 — Afedi mexhu, şkvexhuzhi auıçvı.
- 11 — Atleğume povueuçvıtığor atleğurep pvou umılejı.
- 12 — Axemihere ahıç (-ahnıç-).
- 13 — Ari xhun tlebzhe xhuray, xhuray uyaçvıvu sıxhume tızerecven.
- 14 — Arğoyım yıkopq zıxaxım, xepxıremı zıxepxıremı yeptı, yıvuag.
- 15 — A kum ue zerepcvuemıçveu pxhe yıtl.
- 16 — Amığot atı jırep.
- 17 — Ari xhun, zıher uınexhun.
- 18 — Amıpxıgelvı syecumğepx.
- 19 — Aner tlequışı xhume meıuçı.
- 20 — Aubıre bısmı cvı.
- 21 — Aps qehı ah uestın.
- 22 — Adıgher şım qıtıratıfahı, şı çvıvum telvahıjı.
- 23 — Aner şen şetatl. (kvetlıkvo yıv).
Duzdje'mge pıdze:

- 24 — Pşı zıem The yıep.
- 25 — Qom qotsı, tsıyekvezh.
- 27 — Kutser teuçoğu - teuçoğu.
- 28 — Blem yıtx zızeptırem yıcut yetlecuıjca?
- 29 — Sımager şıtıeu sımegepeser malve.
- 30 — Pşım xesınıtvor zereutekvtı.

ESKİ ADIĞE SÖZLERİ (ATASÖZLERİ)

(Türkçesi)

Söke'den derleyen : Esat SAVAS

- 1 — Kararlaştırılan gerçekleşir, ekilen tohum biter.
- 2 — Kaçırılan da umutludur, kaçırılan da .
- 3 — Zorla alan (-kapan-) almış olur, bekleyen (-karar veremiyen-) de beklemiş kalır. (Ya da «kapan kapar, seçmeye kalkışan da eli boş kalır»).
- 4 — (-Topluma-) Katılmıyan ile doğmamış olan farksızdır.
- 5 — O işi başlatan, ikimizi de serip geçer.
- 6 — Orman, hekimin yakınıdır.
- 7 — Yapıldığında kınanacağı işi yapma, utanacağı işe girişme.
- 8 — Saygı gören saygıyı çiğneyip geçer.
- 9 — Ortaya çıkmaz, çıktığında da ayrılmaz.
- 10 — Öylesi de olur, tosun da kesilebilir.
- 11 — Görüldüğünde ayıp olacak şeyi görülüyor diye yapma.
- 12 — (-İşe-) Katılmıyan pay alamaz.
- 13 — O da olur yuvarlak tırnaklı, geçersem seni tanırsın birbirimizi.
- 14 — Sivrisineğin budu (-sağrısı-) alındığında, aldığına da, aldığı şeyin sahibine de bak, demiş.
- 15 — O arabada sanıldığından çok odun var.
- 16 — Bulunmayı vermezler.
- 17 — O da olur, köpeği batasınca.
- 18 — Bağlanmamış adama beni bağlatmayın.
- 19 — Sofra üç ayak bulduğunda ayakta durur.
- 20 — Kınanan kişiye konuk ol.
- 21 — Tekneyi getir de, payımı vereyim.
- 22 — Adığe at üstünde doğar, at üstünde ölür.
- 23 — Sofra, karakter (-terbiye-) ölçme yeridir.
Düzce'den ek :
- 24 — Derebeyine bağlı olanın The'si olmaz (açıklaması : İsteği gerçekleşmez).
- 25 — Alavere dalavere, sonucu yok.
- 26 — Okunmuş koca şapkalı (ya da Türkçedeki «Çarıklı erkânıharp» karşılığı).

- 27 — Teker parmağı yere sırayla basar (açıklaması: İktidar nöbetleridir).
28 — Beli kırıldığında yılan gövdesini sürükleyebilir mi?
29 — Hasta yatarken bakıcısı ölür.
30 — Suda yaşayan iki şey birbirine çarpar.

Not : «The» - Adige Mitolojisinde en büyük tanrı.

YAŞAMINI SÜRDÜRÜR

BERETARE Hamid

Açıyorum kent penceresini,
Yağıyor dağlardan mutluluk esini.
Sonbahar, orman daha da çıplaklaşıyor,
Irmak güçsüzleşiyor, hızı kesiliyor...
Ama ormana, ırmağa benzetmiyorum,
İnsanın güzelliğini, onun yüceliğini!
İnsan ulaşamamıştır ana südünden
Daha kutsadığına kendi yaşamında.
İnsan silemez anısdan öz toprağının,
Doğduğu köyünün sıcak havasını!
Kim anlatabilir bana, burada emdiğim
Ana südüünün etkinliğini?-
İçim sıkıldığında, benim köyüm,
Döndüğümde sana, gücüm geri geliyor.
Sokaklar, kollarını açmışlar,
Tanımışlar beni, karşılıyorlar,
Çakırgözlü ırmağımız dolana-dolana,
Özlemle süzölmüş geliyor bana.
Göz-pencereleri sevinçle açılmış
Buyuruyor beni her evin,
Dolu dolu bardaklar, donanmış sofralar
Bulabiliyorum ben her evinde, senin.
Mutluysan, benim köyüm,
Gegu (x) da coşkuyla dansediyorum,
Her içimden geleni, benim köyüm,
Çekinmeden sana anlatabiliyorum.
Mutsuzsan, benim köyüm,
Acımı paylaşmaya geliyorum,

Üzerlerse seni, benim köyüm,
Kalbim yaralanır, dertlenirim.
Ruhum daraldığında
Giderim ben bâzen mezarlığımıza,
Mezar taşlarına el sürdüğümde
İç sızılarım dağılıp yokolur...
Kim diyebilir bana, burada emdiğim
Ana südüünün etkinliğini?-
Göğsüme çektiğimde havanı, benim köyüm,
Gücüm gerisin geri gelir.

**

Ölümsüz olan yoktur,
Acı gün
Herkesi bekler,
Ayırım yapmaz...
Güneş ışınlarının dopdoluluğu!
Yaşam ışıklarını dağıtır bize...
Böylesine üreterek yeniden yaşamı,
Zamanı taşıyarak ışıldar boyuna o.
Dönüşü olmıyanı sensin, sensin insan,
Ne kalacak senden seni senden sonra hatırlatacak?
Aşkı büyük olan, sönmez,
Yaşamı bitse de, yaşamda yeri kalır...
Milyonlardan biri olarak dünyaya gelen,
Ama hiç de yaşamamış olana da rastlanır!

**

Kış süresince azgın fırtınalar
Ağaç dallarını uyuştururlar.
Ama dalın yaşam ateşi
Buzlar altında bile sönmez.
Bahar erişir uyuşmuş dala
Güneş ışığı vurur,
Yaşamın üretmeni, oğul arıların yollandığı,
Tomurcukları sürüverir...
Benim de kalbim böylesine daralır.
Buzlara bürünmüş, donmuş gibi olur,
Atışlarını ancak duyabilir olurum.
Ama yeniden canlanır,
Masal güllü gibi yeniden goncalanır.
Kendine geldiğinde aşk ateşinden,
Tatlı sözlerden çıkamaz hiç.

ESKİ MİSİR'DA ÖZEL ADLAR

(Kişi adları)

PÇİHALUK ALI M.

(46. sayıdan devam)

ANTEF

Onbirinci sülâle hükümdarlarından. Çerkesçe «Antife», «iyi Ant» demektir. Çerkeslerce «Ant» adı çoğunlukla soy adı ve kişi adlarına eklenir. Bundan başka «Netef» kelimesi «alın temiz» anlamına gelir. Başına « a » eklenmesiyle de krala yaraşır bir durum olur.

AMENEMHİT

Mısır kralıdır (Maspero). Amen tanrının Çerkesçe «yemin» ve bazı şivelerde «emin» den başka bir şey olmadığı belirtilmişti. Çerkeslerce çok eski bir deyim olan bu kelime, bu gün insanlığı silip süpüren, şiddetli bulaşıcı hastalıklar yada ölüm ile biten her türlü felâket için söylenir. Uğursuzun bir başka biçimidir. Eski Mısırlıların ölüme çok önem verdikleri bir gerçektir. Bunu bir çok törenlerle belirtirlerdi. Piramitler, mumyalar ve bugüne değin çeşitli dinlerde cenazelere gösterilen hazırlıklar bunu göstermektedir.

Eski Mısır krallarının ilk işleri kendilerine yaraşır sonsuz bir makam hazırlamaktan oluşmaktaydı. Bu düşünüş hemen hepsinde vardı. Sonuç olan ölümle karşı karşıya kalan Mısırlıların ölümü yaşantıya karşı olan bağlantıya uygun bir duyguyla, ölümden gizli ve ilkel bir tad bularak sevindikleri anlaşılmaktadır. Ölümsüz insanları saklayan «yemin» e karşı tapmak, gerçektir ki böyle bir inançtan kaynaklanmaktadır.

Çerkesçe «em» nispet, «hit» ise götüreceği, gizleyeceği anlamında olup «Hin» fiilinden çıkmıştır. Bundan ötürü «yeminem-ey-hit» kelimesi tüm Çerkes şivesine uygun olarak «yemin»in götüreceği kimse, yani «ölümsüz ölümlü» demektir.

AMENEMHİTEP

Mısır krallarından. Çerkesçe «yemin»in götüremeyeceği, «ölüm-süz» demektir.

Başucumdaki yumuşacık bulutlara
Sessizce sesleniveriyorum.
Yüz yangın gibi yayılmış gök kızılığına
Sönmemesi için yalvarıyorum.
Ama dinlemiyor beni: sönüyor ateş,
Bulut dağılıyor, gece bastırıyor...
Yaşamın güzelliğine, duyarak özlemler,
Düşünüyorum yeniden: ömrü ne de kısa!..

«Yazın yağmış bir avuç kar,
Kıştan gelmiş bir gonca gül!»-
Kızların tek sözünden yoksunsan,
Peşine düşmezler, senden uzak kalırlar...
Yaşamını yanlış yolda âşık geçirirsen,
Senden başkası kısmet olur ona,
Bir gonca gül yada bir avuç kar
Vermiyenle kaçıp gider.

BAHARDA AŞIK OLDUM

Ne oldu-yastığıma
Güneş yumuşakça dokundu.
Sabah aydınlığında, ne de güzel bu?-
Yüzüme el sürdü.
Ne oldu? Bahar geldi de,
Tüm zorluklarımı unuttum,
Gökyüzü yüceliğini aydınlattı da bana,
Tatlı gül kokularını döktü üzerime.
Güneş ışıkları avuçlarım dolusu!..
Kim söyler bu başıma geleni?
Seviyorum seni, işte bu benim hastalığım!
Baharda aşkı sende buldum...

(x) Gegu-Adıge eğlencesi, düşün eğlencesi.

Not : H. Feretare Adıge Özerk Bölgesi'nin tanınmış şairlerindendir.

PSAMETİK

Diksiyoner d'arkeoloji bu kelimeyi beş hiyeroglif harf (p, s, m, t, k) ile gösteriyor. Çerkesçe ile bu beş harfin hep birden okunması ile tüm bir Çerkes kelimesi oluşuyor. Anlamı, «yemin-ey-hitep»e verilen anlama uygun olmak üzere «canını veremeyenin oğlu» dur. Eski Mısır'da 26. sülâleden bu adda üç kral yetişmiştir.

SHAPENAP

Psammetik'in karısı ve Etyopya kralının kızıdır (Diksiyoner d'archeologie, say: 456). Çerkesçe «**Şhapenap**» «en ileri gelen», «en kibar» anlamındadır ki bir kral kızına yaraşır bir addır.

PSAMMOUS

Bu ad ile belirtilen eski kralın hiyeroglif yazıdaki şekli «p-sa-maüt» dir. (Diksiyoner, sh: 457). Gerek «**Psamus**» gereksede «**psemuat**» aynı anlamda olup, her ikisinde «yalan söylemez», «sâdık» anlamlarındadır.

TI

Beşinci sülâleye bağlı büyük bir memurun adıdır. Sekre yakınında olan güzel mezarı eski Mısır uzmanları tarafından belirtilerek övülmüştür. (Dic; say: 549). Çerkesçede «ti» «baba» demektir.

APAİT

Kahire Müzesinin (g) salonunda on ikinci sülâleye ait krallar sarayının ileri gelenlerinden olan «**Apait**»'e âit olan ayın sofrası vardır. Çerkesçe «**Apayit**»; «komutan, öncü, iktidar makamında (mevkiinde) bulunan kimse» demektir. Eski Yunanistan'da da bir «**Apayit**»in bulunması bu adın açıkladığımız gibi «komutan» anlamında yasal bir ad olduğu görülmüyor.

ŞABATOK

Şabatok Mısır krallarındandır. Yanlışlıkla Etyopyalı olarak adlandırılmıştı. (Maspero, sayfa: 435, 502, 531). Bu ad Çerkeslerce ünlü olan «Nart Şebatinok» adına benzemektedir.

SPKAY

Kahire Müzesinde (g) salonunda sol yandaki cam bölmede bulunan heykelde «**spkay**» harfleri kazınmış bir mühür görülmüyor. Bu mühürde ki tarihin yanlışlıkla Etyopyalı olarak yazıldığı görülmüyor. Çerkesçe «**sıpkay**», «çok sâdık, dürüst» demektir.

(Devamı var)

«ADİĞE ÖZERK BÖLGESİ» (AÖB)'NDEN GÜNCEL HABERLER :

Adıge Özerk Bölgesi'nde 1922 de 46 okul vardı. Şimdi 105 ilkokul, 54 lise ve 84 ortaokul olmak üzere toplam 246 okul bulunmaktadır. Bu okullarda 70.000 öğrenci okumaktadır.

1940 yılında açılan «Adıge Devlet Pedagoji Enstitüsü»nden şimdiye değin 10.000 kadar öğrenci mezun olmuştur. Enstitü Adıge dili, Rus dili, Adıge Edebiyatı, Rus Edebiyatı, tarih, matematik, fizik, kimya, coğrafya ve yabancı diller bölümleri bulunmaktadır. Enstitü mezunları AÖB okullarına öğretmen olarak atanmaktadır. Enstitüde şimdi 4.500 öğrenci okumakta, 45 i doçent 164 öğretmen bulunmaktadır.

1929 da kurulan «Adıge Bilimsel Araştırma Enstitüsü»nün en son orijinal çalışma ürünleri arasında «**Adıge Halkının Tarihi**», «Adıgece Sözlük» ve «Rusça-Adıgece Sözlük» bulunmaktadır. Ayrıca yedi ciltlik «**NARTLAR**» da yayınlanmıştır.

Günümüz AÖB'nde Adıge Devlet Dramatik Tiyatrosu, Rus Devlet Dramatik Tiyatrosu, Konser Düzenleme Bürosu, Tarihi Eski Eserler Müzesi, Konservatuvar, Halk Ozanları Merkezi ve 6 çocuk Müzik Okulu bulunmaktadır.

Çocuklar için altı müzik okulunda ve konservatuvarda 1.100 öğrenci öğrenim görmektedir. Profesyonel Adıge kompozitör ve şarkıcıları arasında Semegu Goşnagu, Heşko K., Şavej R., Bısic M., Tıko K., Çiç Y., Kaptan İ. vb. ünlüdür.

AÖB'nde Sots. Adıgey gazetesi dışında birkaç Adıgece özel gazete çıkmaktadır. Yazarlar için Zeqoşniğ dergisi (üç aylık) dışında bilimsel araştırma ve pedagoji enstitülerinin birer bilimsel dergisi yayınlanmaktadır.

Günümüz AÖB'nde 169 sinema salonu, 48 bin koltuklu 40 film-tiyatro salonu, 2 milyon ciltlik 400 kütüphane ve ayrıca 300 film gösterilebilecek sahne bulunmaktadır.

Ülke yazarlarının 1968 yılına değin 16 ya ulaşan ulusal romanı sayısı şimdi yüksek bir hıza ulaşmıştır. Bir yılda çeşitli dallarda 200 kitap yayınlanmaktadır.

Günümüzün ünlü yazarları şunlardır: K'eşaş Tembot (Doğ. 1902), Pereniko Murat (doğ. 1912), Kestan Dmitriy (doğ. 1912), Tleusten Yusuf (doğ. 1913), Yehutle Sefer (doğ. 1914), Jane Kırmızı (doğ. 1919), Hadeğatle Asker (doğ. 1922), Aşın Hazret (doğ. 1926), Meşbaş İshak (doğ. 1931), Beretar Hamit (doğ. 1931), Koşbay Pşımaf (doğ. 1936), Koko Nalbiy (doğ. 1938).

Çerkesya'daki 420.000 (1970 de) Adıgenin 80.000 i Adıge Özerk Bölgesinde bulunmaktadır.

— KAFKASYA İLE İLGİLİ YAYINLARIN BİBLİYOGRAFYASI —

Derleyen : Ş. - Y.

- 65 — MANVELISHVILI, Al.
Ruset'i da Sak'art'velo.
(Russia and Georgia. 1801-1951) Paris 1951
1 — Georgian Literature - History
2 — Georgia - For. rel. - Russia
- 66 — VAKHUSTHA, prince of Georgia, 18 th cent.
Description géographique de la Géorgie, publiée d'après l'original autographe, par M. Brosset St. Peterburg, La Typographie de l'Académie, 1842
- 67 — ALLEN, W. E. D.
Towns of ancient Georgie
(Asiatic Review. London, 1929 N. S. v. 25 - p. 57 - 64)
- 68 — BARBUSSE, Henri
Voici ce qu'on a fait de la Georgia.
Paris, E. Flammarion 1929
Contents: Les soirs du Caucase-Mantinscequi c'est passé - Les résultats acquis: L'ensemble, La Géorgie. L'Arménie. L'Azerbeycan Nationalité et liberté.
1 — Transcaucasia. 2 - Georgia. 3 - Armenia. 4 - Azerbaidjan.
- 69 — BROSSET, (M. F.)
Description de l'ancienne Géorgie Turke, comprenant le pachalic d'Akhaltzikhè et le Gouria...
(Journal asiatique. v. 13, p. 458-481. Paris 1834
- 70 — BROSSET, (M. F.)
Rapport général sur les résultats d'un voyage littéraire en Géorgie. (Journal Asiatique. 4. sér., v. 15. p. 48-86) Paris 1850
- 71 — CHARACHIDZE, D.
H. Barbusse, les Soviets et la Géorgie: préface de de Karl Kautsky.
Paris. Editions Paskal. 1930.
- 72 — DUMBADZE, Vasili Davidovich
The Caucasian republics, the title democracies the world forgot,
New York - F. Hubner and Cv. printers 1925
- 73 — Georgia Comitee, London.
Georgia and Georgian race. Restoration of independent Georgian state after 117 years domination of Russia.
London 1919
- 74 — HATSCHIDZE, A.
Georgien; eine wirtschaftspolitische studie, von Dr. A. Hatschidze.

Introduction à l'Historie Du peuple géorgien... t
Innsbruck 1926

- 75 — Bouda, Karl
Caucasian Languages - Baskisch - Kaukasische Etimologien.
C. Winter - Heidelberg - 1949
- 76 — BOUDA, Karl
Die beziheungen des Sumerischen zum baskischen, west kaukasischen und tibetischen von Karl Bouda.
1 — Sumerian language
2 — Basque language
3 — Caucasian languages
4 — Tibetan language
O. Harrasowitz - Leipzig - 1938
- 77 — BOUDA, Karl
Südkaukasisch - nordkaukasische Etimologien.
in: Die welt des Orients. Wuppertal Bd. 2 Heft 2 (Aug 1955)
p. 200-205.
- 78 — Columbia University. Languages and commutation research center
Peoples and Languages of Caucasu s.
1 — Ethnology-Caucasus
2 — Caucasian languages
New York - 1955
- 79 — CUST, R. N.
The languages of the Caucasus
(Royal Asiatic Soc. Jour. p. 145-162) - London - 1885
- 80 — DEETERS, Gerhard
Die namen der Wochentage im Südkaukasischen.
(Cucasia. Fasc. 7 p. 1-9. tabe) - Leipzig - 1931
- 81 — DIRR, A.
Dei Kaukasische Sprachferschung, ihre Geschichte und nachster Aufgaben.
(Beitrage zur Kenntnis der Orients. p. 140-153) - Halle - 1906
- 82 — PEACOCK
Original vocabularies of five West Caucasian language s.
(Royal Asiatic Soc. Jour. v. 19 p. 145-156) - 1887 - London.
- 83 — KLUGE, Theodor
Studien zur vergleichenden Sprachwissenschaft der kaukasischen Sprachen.
(Musèon. v. 10 p. 155-174, 311-386 v. 11 p. 5-31) Louvain - 1909
(Devami var)

UYUŞMALIK VE ÇÖZÜMÜ

ŞEŞ'E Kazbek

(46. Sayıdan devam)

Neydi acaba Guaşe'nin gizli (sinsi) emelleri? Bunun yanıtını piyese vermemektedir, yazarın kendisi de kurgusunda bir ipucu sunmamaktadır. Guaşe'nin bir sinsi emeli bulunsaydı, bunun Koças'ın öldürülmesine yönelik olması gerekirdi. Ama o, asla Koças'ın öldürülmesini istememiştir. Doğrusunu söylemek gerekirse, Guaşe'nin derin aşkını bir o denli bir nefretle değiştirmesine ilişkin yazarın söz konusu düşüncesine katılabildiğimiz tek nokta, uygulamsal (pratik) olarak öyle de olabileceğidir, yoksa, yazar, sanatsal bir inandırıcılıkla Guaşe'nin öyle bir emelinin bulunduğu kanıtlarını koyamamaktadır. Ama yazarın, o noktayı özenle belirleme amacı da vardı, piyese Tehak (Tyexakvu) adlı kişiyi (personajı) katma gereğini duyması da bundandır. Deoyepş, öfkeli bir biçimde Koças üzerine sefere çıkacağında, Guaşe, gizlice Tehak'a şunları söylemişti: «Bey, Koças'ı getirmeye gidiyor, ama zor getirir sanırım. Dolayısıyla beyin Koças'ı kızgınlıkla öldürmesinden korkuyorum. Koças'ı öldürtmeden sağ getirtebilir misin beye?». Guaşe Koças'ın ölmesini istiyor idiyse, niye onun bey tarafından öldürülmesinden korkmaktadır? Kendi elleriyle öldürmeyi düşündüğünden mi? Doğrudur. büyük bir niyet kurmuştu. Koças'ı doğrudan öldürtebilecek gücü buluyordu kendisinde o (yazar da öyle sunuyor onu), ama, ne denli Koças'a kızsada, aşkı baskın çıkıyordu sonunda. Guaşe, istemediği beye verilmişti, yani, söylenmesi gerekiyorsa, aslında beyden nefret eden Koças'tan çok Guaşe'ydi. Koças'la anlaşabilseydi, beyi kendi elleriyle boğmaktan bile kaçınmazdı. Sorun, ensonunda, Guaşe'nin aşkı, içtenliksiz olsaydı, bu aşk piyese hiçbir sanatsal (edebi) anlam (içerik) veremezdi, oysa yazar, Guaşe'nin Koças'ı ne denli içten sevdiğini birçok sahnede gösterebilmiştir.

İ. Tsey'in üstün yeteneği, en çok, bu aşka - Guaşe'nin aşkına - ilişkin sanatçılığında (-tarihte-) görünmektedir. Yazar burada ilginç psikolojik karakterleri (tipleri) çizebilmiştir, diyaloga uyarlı bir biçimde yazar, piyese bir çok olanak içi («ekvosv») büyük anlamlar katabilmeyi başarmıştır. Piyenin başlangıcında, Guaşe ile geçkin köle («unevut») kızı Koz'un konuşmalarına bakmalı. Bir iki sayfalık sahnede karakteristik yönleri ile Guaşe ile Koz'un özelliklerini, Koz'un gerçekten ne denli zor bir yaşam geçirdiğini ve onun geleceğe yönelik bir iyi umudunun bile kalmadığını tüm çıplaklığı ile kanıtlamaktadır bize, yazar.

(Devamı var)

ARTÜALİTE :

TELEVİZYONDA BİR ÇERKES KÖYÜ

22. Mayıs, 1975 Perşembe günü, Televizyonun «Dağarcık» programında Düzce'nin Çerkes Köprübaşı köyünü izledik. Köyün tarihçesi, kalkınması, kültürel çalışmaları ve folklorunun ele alındığı programda yadırganan ve topluma yanlış yansıtılan hususlar birtakım okuyucularımız tarafından bize duyuruldu.

Okurlarımız genellikle folklor ekibinin ulusal Çerkes oyunlarını beğendiklerini ancak müziğin çok kötü ve acemice çalındığını belirtiyorlar. Ayrıca Düzce'nin yöresel Çerkes oyunlarının programda yer almayışını yadırgamışlar. Bir kısım seyirciler de köyün tarihçesi anlatılırken «Kafkasya'dan gelen Çerkesler» sözü yerine, niçin «Kafkas Türkleri» deyiminin kullanıldığını sormaktadırlar. En önemli yanlışlık olarak da, televizyondaki sözlü anlatım boyunca akordeonla çalınan müziğin Çerkes müziğine benzer yanının bulunmamasıydı. Televizyon yöneticilerini bu yanlışlığı «bilmeyerek» mi, yoksa «amaçlı olarak» mı yaptıkları bilinmemektedir.

Halkı aydınlatmak amacıyla bir konu işlenirken, gerçeklerin yansıtılması çok önemlidir. Gerek tarihsel bilgilerin, gerekse folklorun tanıtılmasında gerçeklerden uzaklaşırsa, bu durum hem yönetici ve hemde izleyiciler adına karşılıklı güveni sarsacağından yarardan çok zarar sağlar. Yanlışlığın nereden geldiğini bilmemekle beraber bu gibi konularda TRT'nin dikkatini çekeriz.

DEĞERLİ KONUKLARIMIZ ARAMIZDA

Aralarında 25 Çerkes'in bulunduğu bir turist grubu Nisan ayı içerisinde, Kafkasya'dan Türkiye'ye gelmişlerdir. Konuk kardeşlerimiz, Türkiye'de kaldıkları süre içerisinde İstanbul, Bursa, İzmir ve Ankara'ya da uğramışlar, bu arada buralardaki Kafkas Dernekleri yönetici ve üyeleriyle tanışıp, görüşmüşlerdir.

Özellikle Ankara Kuzey Kafkasya Kültür Derneği'ni ziyaret eden kardeşlerimiz Ankara'da gördükleri yakın ilgi ve sevgiden çok hoşnut kalmışlardır. Daha önceleride belirttiğimiz gibi, bu tür karşılıklı geziler Kafkasya'daki kardeşlerimizle aramızdaki ilişkilerimizin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.

Bu tür gezilerin karşılıklı olarak artmasını dileriz.

EVLENMELER

Hemşerilerimizden Semir Dağıştanlı ile Nefin Yıldar'ın düğün törenleri 11. Nisan 1975 günü Beyoğlu evlendirme dairesinde yapılmıştır.

Kardeşimiz Orhan Aslan ve Hicran Tufan'ın nikâh törenleri 11. Mayıs 1975 günü Çorum'da yapılmıştır.

Değerli hemşerilerimizden Hakkı Acı (Şaveş'u) ile Necla Özkurt (Şaplı) 'un düğünleri 3.5.1975 günü Üçpınar Köyü (Gönen) 'nde yapılmıştır.

Kardeşimiz Fahri Batu ve Peri Jane'nin nikâh törenleri 28 Şubat 1975 günü Ankara'da yapılmıştır.
Gençlerimizi tebrik eder, mutluluklar dileriz.

DOĞUM

Hemşerimiz Yahya Özkan (Meretiko) 'nun 24.2.1975 tarihinde Münih'te bir kızı dünyaya gelmiştir. Rıdade adı verilen yavruya sağlık diler, ailesini tebrik ederiz.

DERNEK HABERLERİ

ANKARA'DA :

Ankara K. K. K. D. organlarına 20.4.1975 günü yapılan genel kurul toplantısında aşağıdaki zevat seçilmiştir:

Yönetim kurulu: Enver Kaplan (Başkan), Kemal Cankat (2. Bşk.), M. Nedim Özel, Necdet Hatam, Rifat Kaplan, Naci İyigün, Arslan Tulgar.

Gençlik Kolu: Şâmil Jane, Keramettin Dönmez, Kerim Alıcı, Hasan Tomambay, Mehmet Bal.

Yeni yönetim kurulunu tebrik eder, çalışmalarında başarılı olmalarını dileriz.

Ankara Kuzey Kafkasya Kültür Derneği Folklor Ekibi İskenderun, Mersin, İzmir Derneklerinin davetlisi olarak Mart ayının 19, 20 ve 24. günlerinde bu şehirlerde birer başarılı gece vermiştir.

11 Mayıs 1918 de kurulan «KUZEY KAFKASYA CUMHURİYETİ»nin 57. yıl dönümü dernek binasında yapılan bir toplantı ile anılmıştır.

BALIKESİR :

Balıkesir K. K. K. Derneği'nin geleneksel halûj gecesi 2.5.1975 günü akşamı Balıkesir Kız Sanat Enstitüsü salonunda yapılmıştır.

İSTANBUL :

İstanbul K.K.D.'nin olağan kongresi 8. Haziran 1975 günü Poof düğün salonunda yapılmıştır. Yapılan seçim sonucu yeni yönetim kuruluna aşağıdaki zevat seçilmiştir.

Sait Şurdum, Kâzım Öztekin, Elmas Eşsiz, Orhan Alpaslan, Rahmi Çohadar, Yaşar Yatkın, Muharrem Özen.

Gençlik Kolu : Yılmaz Lu, Hakkı Kalkan, Mâhir Ergen.
Hemşerilerimizi kutlar, çalışmalarında başarılar dileriz.

İstanbul K. K. D. Gençlik Kolu derneğin geleneksel mezuniyet çayını 26.4.1975 günü Beyazıt Gönül Salonu'nda düzenlemiştir.

İSKENDERUN :

İskenderun K. K. K. D. 19.4.1975 günü dernek binasında düzenlediği halûj gecesi neşeli ve samimî bir hava içerisinde geçmiştir.

DÜZCE :

Düzce Kafkas Kültür Derneği' yönetim kurulu toplantısından sonra yeni yönetim kuruluna aşağıdaki zevat seçilmiştir :

1) İ. Hakkı Dağ (Başkan), Yaşar Duran Battı (2. Başk.), Atilla Özbek (Sekreter), Sadettin Aydın, Erdoğan Tuğrul, Şadan Aypar, Tarık Acaroğlu.

Yeni yönetim kurulunu kutlar, çalışmalarında başarılar dileriz.

GEÇMİŞ OLSUN

Dergimiz Yayın Müdürü Sayın İzzet Aydemir 10 Haziran 1975 tarihinde ikinci bir göz ameliyatı geçirmiştir.

Kendisine geçmiş olsun der, sağlık dileriz.

GEZİ

Ankara Kuzey Kafkasya Kültür Derneği'nin 27 Mayıs'ta düzenlediği Abant gezisine Ankara, İstanbul, İzmir, Düzce, Bursa'dan 600 den fazla hemşerimiz katılmıştır. Abant'tan Düzce'ye inen grup burada da bir süre eğlenmiştir. Bu tür gezilerin dernekler arası geleneksel bir duruma getirilmesini dileriz.

ACI BİR KAYIP

Ankara Kuzey Kafkasya Kültür Derneği üyelerinden ve çeşitli dönemlerde yönetim kurulunda görev almış bulunan değerli hemşerimiz Hayrettin Bozkurt, 1.5.1975 tarihinde Ankara'da vefat etmiştir. Son olarak Cumhuriyet Senatosu Genel Sekreterliği görevinde bulunan kıymetli hemşerimiz, Çerkeslerin Asetin dalındandı. Ölümü hemşerilerimiz arasında büyük üzüntü yaratan merhuma tanrıdan rahmet, ailesi ve yakınlarına başsağlığı dileriz.

Değerli hemşerimiz, Düzce fabrikatörlerinden Davut Akar'ın 5 Haziran 1975 günü camiide namaz kılarken vefat ettiği öğrenilmiştir.

Hemşerimizi rahmetle anar, kederli âile yakınlarına başsağlığı dileriz.

İstanbul Kafkas Kültür Derneği üyelerinden, değerli hemşerimiz, emekli general Câhit Çanka 2 Haziran 1975 günü İstanbul'da hayata gözlerini yummuştur. Âilesinin ve yakınlarının üzüntülerine katılır, başsağlığı dileriz.

— YAYIN HABERLERİ —

Uzun süreden beri Paris'te yayınlanmakta olan **BEDİ KARTLİSA** (Gürcü'nün Kaderi) adlı bilimsel dergi yayınevimize gönderilmiş bulunmaktadır. Kafkasya hakkında bu sayısında 46 konuyu kapsayan, 400 sayfalık Fransızca bu yapıtta Çerkesler hakkında da çok önemli bilimsel yazılar bulunmaktadır. Kafkasya ile ilgilenen hemşehrilerimize duyururuz.

DÜZELTME

Kafkasya Kültürel Dergi'sinin 46 ve 47. sayılarında bazı basım yanlışlıkları olmuştur. Düzeltiriz:

- 1) Sayı 46, sayfa: 20 de başlıktaki «Bineyci» nin «Bireyci» olarak,
- 2) Sayı 46, sayfa: 22 de 3. paragraf, 3. satırdaki «Soylu Kahkaranlık» ın «Soylu Kahramanlık» olarak değiştirilmesi,
- 3) Sayı: 47, sayfa 27 deki dip notta yazılmamış olan madde (30) için «İslâm Ansiklopedisi, madde: Çerkesler», gene aynı şekilde madde (33) için «Meydan-Larousse, madde: diller ve Dünya dilleri tablosu» dizilerinin eklenmesi,
- 4) Sayı 47, sayfa 42 deki tabloda Adana'daki Çeçenler için 125, rakamının eklenmesi, sayfa 45 de de Adana'daki toplam nüfus için yazılan «2.245» in «2.254» olarak düzeltilmesi dergi redaktörlüğünce rica edilir ve özür dlenir.

AÇIKLAMA

Kafkasya Kültürel Dergisinin 47. sayısında, sayfa 42-43 deki tablo yalnızca il köylerindeki Çerkes dallarının nüfusunu göstermekte olup, şehir ve kasaba merkezlerindeki nüfuslar buna eklenmemiştir.

44 ve 45. sayfalardaki tabloda ise gene aynı şekilde yalnızca köylerdeki Adıge boylarının nüfusu verilmiştir. Şehir ve kasaba merkezlerindeki nüfus bunun içinde değildir.

Sayfa 47 deki tablodaki nüfuslar bir ildeki toplam nüfusu (köy ve şehir merkezlerindeki nüfusların toplamı) göstermektedir.